

mitu desertu, pusta, precum se numescu puste până astadi mai multe teritorii din Ungari'a de câte 40—50 mii de hectare, fără că ținuturile acelea se fia cu totul nelocuite de ómeni. Si apoi ce mai pusta mare ar fi pututu presenta, de ex. districtulu Sibiului, alu Brasíovului ori alu Mediasíului, sau altele si mai mici decâtu acelea? Asía acea parte submunténa a poporului romanu a fost ab antiquo totu acilea unde se afla; éra daca romanii nu aru fi fost acilea, coloniile sasesci nu aru fi fost in stare de a se sustiné nici-o sutá de ani pe teritoriulu acesta. Se luamu de exemplu districtulu Sibiului relative celu mai germanu din tóte si se ni'lu cugetamu in oricare epoca din cele síepte sute de ani, de cand si Sibiulu era numai satu (Hermansdorf), sau de cand elu este Hermannstadt, inse fàra vecini cum au fost si precum sunt intre alte comune curatu romanesci Boitia, Reşinari, Orlatu, Gura - riului, Sadu, Poplaca, Seliste, Galisíu, Cacova, Tilisca, Valea, Sibiuelu, Sacelu, Vestemu, cine era se aduca la Sibiú producte, se duca din elu manufacte si asía se'i ajute a se ridica la rangulu in care se afla? Cele vreo 6—7 sate sasesci de prin pregiuru, numai ele singure niciodata.

Intocma asía este cu tóte celelalte ținuturi sasesci. Ce s'ar fi alesu din vechi'a Brassovia (Prahovia) fàra comunele romàne vecine, a caroru economía de vite si comerciu cu Bizantiulu a datu viatia si prosperitate Brasíovului multu mai inainte de domni'a turchiloru si dupa aceea până in timpulu de fatía.

Alta parte de romani locuitori in aceleasi comune cu sasii merita se fia memorata acilea cu atátu mai vîrtosu, cà-ci functionarii, carturarii si legistii poporului sasescu mai vîrtosu in contra acestora isi ridicasera vocea loru, îi luara la góna, îi denuntiara la curtea imperiala, cá si cum romanii aru intra cu forti'a si s'aru asiedia prin comunele sasesci, pre cand adevverulu curatu era, cà la fórte multe comune locuitorii sasi avend hotara intinse, ei pe acelea nicidecum nu erau in stare se le cultivate numai cu bratiale loru, prin urmare de voia de nevoia chiemau in ajutoriu pe romani, cand cá servitori, cand cá lucratori in parte, cand le dedeau locuri in arenda. Mai aveau sasii înca si altu indemnu decisivu de a se abate fatia cu romanii dela o isolare prea peste me-

sura rigoroasă, era aceea era multimea sarcinelor publice care cadeau pe teritoriul întregu, la care sasii țineau dreptu exclusiv de proprietate. Noi acum cunoștemu enormele sume de contribuțiuni, pe care dietele feudale ale acestei țeri aruncau în spinarea poporului sasescu. Cine era se mai 'ia asupra'si din acelea sarcine, dacă nu poporul românescu? Hotara mari la comunele sasesci, dăra locuitorii pușini nu erau în stare se cultive atâtă pământu că se'si asigură și existenți'a, se aiba și pentru dile rele, se contribuie și la statu cu bani, cu grâu, ovesu, fenu, paie, lemne de focu s. a. Mai veniau și assentarile la regimente. Se se caute în listele acestora până la primele începuturi ale regimenteloru transilvane de linia din toti anii și se va vedea la lumin'a dilei, din care elemente nationali și în ce proporțiuni se întregeau acelea regimente. Unde mai punemu și decimele sportule în bani, în produse, în oi, miei, piei și alte daruri de ale romaniloru, cu care se încarcau casele și camarile familiiloru patriciane, la care toate mai venia în unele ținuturi unu tribut, pe care romanii ilu numiau Datul, ce se dedea în fiecare anu la popii luterani. Unde punemu și decimele, pe care nu numai poporul, ci și popii romanesi erau siliti se le dea din produsele muncii lor la popii luterani, pre când popii romanesi nici nu puteau cugeta la decime.

Cu toate acestea folose foarte considerabili, pe care sasii le trageau după munc'a romaniloru, încă din dilele imperatului Carolu le trăsni prin minte, că se scôtia pe romanii conlocuitori și se'i alunge din comune.

După câteva documente care ne stau noue la dispozițiune, acelea góne s'au începutu pre la 1735, adică într'o epoca, pre când sasiloru le era foarte frica de catolisare și pre când episcopulu Inocenție Micul (Klein) ajutat de superiorulu iesuitoru Josef Hundegger, lucrăse cu totadinsulu la Vien'a, că pre langa recunoșcerea dreptului de »concivilitate« se se dea și în radi'a (rayon) Sibiuluiu locu de biserică și case parochiali. Magistratulu s'a opusu cu totă energi'a și pre langa ce a remonstratu la curtea imperială, aici acasă a crediutu că va pune capetu pretensiunii episcopului pe cale multu mai scurta și mai simplă, dacă va scóte afara cu forția pre toti romanii locuitori în Sibiú, era la curte va scrie, că cei alun-

gati au fost numai servitori, ómeni de nimic, iobagi fugiti dela domnii lor si vagabundi, cari dupa legi nu ar avea nici-unu dreptu de a possede ceva.

Romanii din Sibíu au recursu la gubernu si la curte. Intr'aceea plecase si episcopulu Innocentie la Vien'a spre a mijloci in persóna realisarea atátoru promissiuni facute in cei 35 de ani trecuti. De acolo episcopulu scrie lui Hundegger cu dat'a din 19 Mart. 1735 si multiamind acelu superioru pentru ajutoriu, se mira de senatulu sasiloru, cum de nu le este ruşine a intortoca diplom'a imperatului si a'i da intielesu asia de sucitu in replic'a lor, éra in càtu pentru numirea romaniloru de venetici episcopulu observa, cà noi suntemu locuitori si heredi din dilele lui Traianu pe acestu territoriu numitu astadi regescu, avemu din stravechime proprietati si sate, pe care le ținemu intre mii de miserii si greutati aruncate asupra nóstra de càtra cei mai potenti, éra prin diplom'a leopoldina ne scimu incorporati si adoptati intre adeveratii fii ai patriei.¹⁾

De altmentrea citat'a scrisóre a episcopului Inocentiu respira, cá si alte mai multe acte de ale lui, intocma pre atáta zelu nationale càtu si religiosu »erga clerum et oppressam nationem nostram«.

Pàna la 1751 nu mai avemu la man'a nóstra urme scrise despre acelea persecutiuni, din càte inse au esitu la lumina dela anulu acesta inainte pe 25 de ani se póte sustine cu destula securitate, cà acelea góne au fost permanente.

Dupace Sasiu din districtulu Nocrich au datu ordinu strictu, cá toti romanii locuitori in acelu ținutu se se care de acolo si daca nu voru esi de buna voia, se li se rupa casele, comandantele generalu com. Maximilian Ulisse Broune, carui nemtii ii diceau Braun, a primitu dela romanii locuitori pe acestu teritoriu una suplica sau memorialu adresatu imperatesei si o rugaminte data lui insusi, in care ei ilu róga si'lu

¹⁾ Nos enim a tempore Traiani, adhuc antequam Natio Saxonica Transilvaniam intrasset, in terra illa regia haeredem egimus integrasque possessiones et pagos usquedum possidemus, licet millenis miseris, et variis oneribus utpote a potentionibus oppressi. Proinde nos etiam veri haeredes in terra seu fundo regio sumus etc. N. Nilles Symbolae Vol. II. pag. 527—528.

conjura pre cele cinci rani ale lui Isus Christos, cá se'i fia mila de ei, se le stea in ajutoriu la curte si suplic'a se li-o inaintedie la imperates'a, sau cum se esprimara romanii »illustrissimae«.

Generalulu com. Broune nu a lipsitu a informa cu dat'a Sibiiu 15 Iuniu 1751 Nr. 1751/191 inca si pe supremulu consiliu bellicu din Vien'a despre acelu mare desastru venit prestre romani, si o face acésta cu atátu mai virtosu, dupace romanii alergasera cu recursu si la diet'a tieiei, care se deschisese in 11 Ianuariu aceluasi anu. Broune vorbesce in raportulu seu despre alungarea romaniloru de pre acestu teritoriu cá despre un lucru fórte importantu »von dieser sehr wichtigen Sache«, precum a si fost in adeveru, si adaoge parere sa, cá sasii nu se voru abate dela planulu loru de a scóte pe romani din locuintiele loru.

Intr'aceea diet'a înca nu a lipsitu a se folosi de recursulu romaniloru, pentru-cá se aduca in strimtóre pe sasi, cà-ci a mijlocitu cá directorulu fiscalu (cum ai dice primu procuroru) se protestedie in fati'a dietei in contra faptei sasiloru de a scóte pe romani de pre acestu teritoriu, éra de alta parte diet'a provocà pe sasi, cá se produca in fati'a ei acelea privilegii, care iar indreptati pre densii, cá se departedie pe romani.¹⁾

Protestulu directorulu fiscalu a fost inaiñtatu dela dieta si la imperatés'a, de unde sub data din 11 Septembrie 1751 a venitu rescriptulu, cu care imperatés'a dà gubernulu ordinu strictu, cá se trimita la fati'a loculu comissari investigatori.

Intr'aceea plansorile romaniloru inca ajunsesera la Vien'a si se potu afla sub Nrii 191 et 258 din 1751 ai cancelariei transilvane.

Ori-câte mesuri se voru fi mai luatú in contra acelu incercari barbare, tóte au pututu fi numai palliative. Las' cà de o parte certele confessionali înca erau in permantia si fric'a de catolisare crescea necurmatu intre sasi, dara apoi dupa vreo doisprdiece ani curtea imperiala pacalita in multe moduri si de càtra aristocrati'a transilvana, incepuse a menagea pe sasi si a le face pe voia. Destulu cà in a. 1761/2

¹⁾ Protocolulu dietei din 1751 dela paginele 83 usque 89. Vedi Transilvani'a din 1870 Nr. 1 pag. 6—7.

adeca pre cand se organisau regimentele de granitia, sasii din unele ținuturi éra incepusera se alunge pe romani. In acei ani generalulu br. Buccov trecea de mare patronu alu sasiloru, pe cari îi sustinea contra unguiriloru. Atunci sasii folosinduse de bun'a ocaziune se plansera si asupra romaniloru dicend, că acestia se inmultiescu fôrte tare p'între sasi.

Buccov omu violentu si fanaticu precum era, dete o porunca, că romanii se nu mai fia suferiti a'si face case la comun'a Dêrste situata aprópe de Brasiovu pe teritoriulu cetatii, ci se li se arate locuri in Tohanu sau in alte comune curatu romanesci. In a. 1763 s'a datu unu altu ordinu càtra auctoritatile districtelorु sasesci, că acestea se numere pe familiile sasesci si celoru care nu voru fi avendu locuri de case, de curte si gradina, se li se dea chiaru si cu daun'a romaniloru. In 1764 veni unu altu decretu dela curte cu dat'a din 17 Maiu, in care se cerea informatiune asupra numerulu locuriloru de case pe care le aveau romanii a le loru si câte le-aru mai lipsi, totodata se se arate câte ar mai lipsi sasiloru.

La decrete de acestea guberniali intre alti Magistratulu din Sibiu le dete intielesulu acela, că din comunele in care i se parea lui că romanii s'aru fi inmultitu prea tare, pre acestia se'i dea afara, buna-óra cum era vechi'a datina de a sili pe țigani laieți, că se'si ridice corturile loru si se se care p'aci incolo. Asia domnii s'au si apucatu se rupa si se derime casele romaniloru in câteva sate.

Acea procedura necalificabila si strigatóre la ceriu a silitu pe romanii asupriti si spoliati a recurge indata la gubernulu tierei si apoi la Vien'a.

In 7 Iuliu 1776 veni unu decretu, in care gubernulu infrunta pe magistratulu din Sibiu in numele imperatesei, că-ci a cutediatu nu numai se prefaca in ruine locuintiele romaniloru din comunele invecinate Siur'a-mare si Gusteriti'a, ci că aceia au si fost maltratati.

Se pare că sibiieniloru nu le-a pasatu de acea infruntare, că-ci sub Nr. 61/8371 din 1777 imperatés'a dete o resolutiune energiósă, in care isi descopere indignatiunea sa, că senatulu municipale din Sibiu nici repetitele resolutiuni nu le-a respectatu, apoi infrunta aspru pe primariulu Hon-

namon cá pre auctorulu acelu delictu si'lu afla demnu de mare pedépsa, obliga pre toti senatorii càti votasera in siedintiele din 24 si 29 Aprile alungarea romaniloru din comunele respective, cá se'i reasiedie in vetrele loru, se le faca casele la locu cu spesele loru, din care $\frac{1}{3}$ parte se o dea cei trei functionari de rangulu primu, adeca Honnamon, Kistingstein si heredii unui jude care murise, éra $\frac{2}{3}$ se numere ceilalti senatori. Concipistulu Soterius se fia datu in cercetare, cà-ci acesta invetiase pe sasi cá se amàne, se prelungésca restaurarea locuintieloru romanesci, cá dóra acelea preainalte resolutiuni se voru da uitarii.

In fine imperatés'a comitte Cancelariei transilvane din Vien'a, cá se'i presente unu catalogu exactu alu tuturoru familiiloru de romani, pe care sasi le scosesera din locuintie si din comune, apoi si unu altu catalogu alu familiiloru de romani reasiediate pe la locurile de unde au fost scóse.¹⁾

Unu numeru de familii romane au mai fost expropriate si in anii in cari imperatés'a exilase pe protestantii din Austri'a, Stiri'a si Carinthi'a. Familii germane protestante incepusera a veni in Transilvani'a mai antaiu in a. 1734 dintre acelea, pe care arhiepiscopulu dela Salzburg le expatriase. In acelu anu au venitu 47 de familii cu 263 persóne. Totu in acelu anu au mai venitu si din Carinthi'a si din Austri'a, 72 persóne, in 1735 alte 93. Din acestu anu inainte nu avemu urme de transmigranti pàna la la 1752.²⁾ Cei mai multi protestanti luati la góna pentru religiunea loru au trecut in Prussia, unde regele Fridericu îi primise cu tóta placerea si ingriji pentru existenti'a loru. Intre anii 1752 si 1754 protestantii exilati din tierile numite acilea nu au mai fost suferite se tréca in Prussi'a, ei li s'au datu mijlóce cá se se mute in Ungari'a si in Transilvani'a. In acei ani s'au asiediatu aici preste 2830 de persóne germane.

Ne fiind locuri de ajunsu pentru tóte acelea familii nefericite, din câteva comune, precum Turnisioru, Apold s. a. au fost alungati romanii si locuintiele loru le-au ocupatu

¹⁾ A se vedé „Das alte und neue Kronstadt I. Bd. pag. 157—158, precum si mai pre largu in „Transilvania“ Nr. 1 pag. 6—7 din a. 1870 cu citate din acte oficiali de ale curtii si ale comandantelui generalu.

²⁾ Das alte und neue Kronstadt I. Bd. S. 215.

acei colonisti cunoscuti poporului nostru sub nume de Landleri si de Saxoni, spre a'i distinge de Sasii vechi, de cari si differu in dialectu, in datine si in totu exteriorulu lor, si sunt mai preste totu ómeni ai pazei, éra suferintiele vechi au lasatu urme chiaru si in fetiele lor, pàna in generatiunea presenta, buna-óra precum poti citi si in fetiele celoru mai multi romani suferintiele seculare, care si ele se herediescu si se reproducu in descendentu.

Tote acestea informatiuni autentice impartasite acilea despre incercarile de a extermina elementulu romanu dintru sasime, ne aducu aminte fàra voi'a nóstra planulu generalului Königsegg din dilele imperatului Carolu VI de a stramuta pe romani de aici in Valachi'a mica.

Capu XI.

Reforme in Biseric'a r. catolica si dissensiuni confessionali sub domni'a Mariei Teresiei.

§ 72. Abusuri si neregularitati la catolici. Imperatés'a religiósã din crescere si din natur'a sa, la religiunea rom. catolica a ținutu cu convictiunea heredita dela parintele seu si s'a ținutu cá si elu, obligata in consciintia de a indupleca pe tóte popórale din monarchia la inbraçiosiarea religiunei catolice, nu numai in interesulu integritatii si securitatii statului, precum credea dens'a, ci si preocupata de parerea eronata, cá si cum ea cá suverana ar fi responsabila pentru mantuinti'a sufletului tuturor supusiloru sei.

Din punctu-de vedere inse alu potestatii papale si alu jurisdictiunei episcopatului catolicu imperatés'a se abatuse multu dela parerile parintelui seu. Scaunulu Romei isi arogase de mai multu timpu câteva drepturi fórte escessive in sfer'a bisericesca, pe care nici suveranii catolici nu mai voiau se le sufere. Asia intre altele Scaunulu Romei investise pe Nuntii sei apostolici (Legati missi) cu potestatea de a face visitatiuni canonice in diecesele si archidiecesele oricarui statu si a lua in acelea dispositiuni diverse, prin care jurisdictiunea si auctoritatea Capiloru bisericesci se compromittea si aprópe nimicia cu atátu mai siguru, cà acei nuntii dispuneau si comandau in numele papii cá domnu absolutu, in càtu acum

episcopii figurau numai cá nisce bieti capelani umiliti. Imperates'a a cassatu acelea visitatiuni necanonice ale nuntiiloru Romei cu atátu mai virtosu, cà cu ocazioni de acelea mai treceau si multe sume mari de bani din tierile monarchiei la Rom'a, cà-ci nici-unu nuntiu nu facea visitatiunile numai asia, in numele Domnului, éra dispensatiunile loru erau fórte scumpe (1746).

Mái veniau in monarchia dintr'unu timpu in altulu bulle pontificali càtra clerulu superioru, uneori de coprinsu care lovia in drepturile suverane ale monarchului. Maria Teresi'a dete ordinu, cá nici-o bulla papala se nu póta fi publicata, prin urmare nici se póta obliga fàra aprobarea sa (Placetum regium 1749).

Serbatorile se inmultisera si in biseric'a apusana pàna la scandalu; cu inmultirea serbatoriloru crescuse preste mesura numerulu ómeniloru lenesi, perde-vara, alu bețiviloru si cu acestia alu facatoriloru de rele; chiáru familii muncitóre si de omenia saraciau vediend cu ochii, pentrucà in comparatiune cu locuitorii tieriloru protestante perdeau prea multe dile de lucru preste anu. In acestu punctu s'a înduplecatu si Scaunulu Romei cá se faca óresicare concessiuni; asia de ex. serbarea dilei a trei'a de Craciunu; de Pasci si de Rusalii s'au cassatu; din cinci serbatori legate ale Madonnei s'au conservatu numai trei; s'au mai cassatu inca si altele, cu totulu vreo treidieci, dara totu au mai remasu destule, de si nu asia preste mesura multe cá in bisericile de rituri resaritene, spre cea mai mare dauna economica si sufletésca a popóraloru respective. (1753).

Pe la monastiri se invecchise de multu abusulu fórte periculosu pentru societatea omenésca, de a primi la novitiatu copilandri si junisori lipsiti de orice experientia a vietiei si cari nu'si cunosceau intru nimicu temperamentulu si aplecarile loru. Imperatés'a decretà, cá nimeni se nu se póta calugari inainte de a inplini 24 de ani. Totu atunci se opri, cá dela monastirile din acésta monarchia se nu se mai póta trimite sume de bani la monastiri din alte staturi straine, unde pàna atunci se trimiteau cu sutele de mii, firesce stórse tóte acelea sume din sudórea popóraloru monarchiei. Spre mai buna securitate imperatés'a mai luà o mesura de rigóre: nici episcopiloru

nici egumenilor nu le mai fu permis a corespunde de a dreptulu cu scaunulu Romei, decâtu numai prin ministeriulu afaceriloru straine. Se vede, că in anii resbóieloru, pre cand cătiva regi catolici cá si cei necatolici se sculasera asupra Mariei Teresiei, unii episcopi si calugari au fost prinsi cu mesur'a mica.

Unele diecese erau fórte mari, altele erau administrate de episcopi locuitori in alte tieri. Imperatés'a regulà si acestea anomalii.

Biseric'a r. catolica se mai bucurase de unu privilegiu infricosiatu, care se numia dreptulu de asilu. Criminali blasfemi ai maiestatii ddiesci (atheii), asasini cari omorau ómeni chiaru si in biserici, furi din biserici, hoti de drumuri, culpabilii de inalta tradare, rebeli, falsari de moneta, teciuinari, otravitori de fântani si ai locuriloru de pascutu vitele, spargatorii ai casseloru cu bani, ucigasi de prunci mici, seducatori de femei nemaritate si cei ce se scóla asupra servitoriloru statului si'i batu, toti criminalii din acestea categorii, daca apuceau se scape cu fug'a in vreo biserică sau manastire, justiti'a pamentésca nu mai avea dreptu la viati'a loru; îi putea supune la alte pedepse, numai la mórte nu. Imperatés'a a cassatu dreptulu de asilu pentru tóte crimele si blastematiile numerate mai in sus; éra fiindcă bisericianii totu voiau se mai țina la dreptulu acesta, s'au datu si unele instructiuni, cá in casu de resistentia din partea calugarimei, auctoritatile publice se scia cum se scóta pe criminali din biserici si manastiri fàra versare de sange. Asilulu (dela grec. Asylon, locu sacru, aparatu de diei) isi avuse inceputurile sale in carunt'a stravechime; elu inse nu era destinatu odinióra cá se fia locu de scapare pentru ómeni blastemati si criminali, ci din contra, pentru ómeni moralicesce nepatati, luati inse la góna de càtra domni feudali, ostasi rapitori, regi tirani, sau din vreunu pretextu politicu, sau din poff'a de a'i ucide si a le rapi averile ori nevestele, sau din ura nedumerita personala ori nationala si altele cá acestea; multi sclavi înca se folosiau de asile spre a scapa de tirani'a domnului loru. Mai tardiu in mersulu vécuriloru s'au facutu mari abusuri cu asilulu si imperatulu Tiberiu marginise asilulu in Rom'a numai la doue temple, alu Iunonei si alu lui Esculapu. Christianismulu adoptase

pentru locurile sale sacre dreptulu de asilu pe o scara fórte întinsa, ceea ce causá cele mai mari abusuri. Imperatul Theodosie II-lea in a. 431 acordase privilegiu de asilu nu numai bisericeloru, resiedintielloru, monastiriloru in interiorulu loru, ci si curtiloru, coridórelloru, gradineloru, câte apartíneau la acelea. De aici au urmatu abusuri fâra numeru, care s'au intinsu preste tóte staturile si in monarchi'a Habsburgiloru înca au duratu pâna la regulare prin Mari'a Teresi'a, éra pâna atunci auctoritatile publice voindu se apuce pe criminali, impresurau localitatea cu mâni armate asía, in câtu se nu pota duce nimeni la cei din laintru obiecte de ale mancarii, cá se péra de fóme sau se se dea legati; alteori se punea focu la edificiu, daca criminalii nu erau dati de buna voia.

In fine, dupace pap'a Clemente XIV Ganganelli prin bull'a sa renumita si in adeveru istorica Dominus ac redemptor noster a desfiintiatu in a. 1773 Societatea calugariloru iesuiti, si dupace Spani'a, Portugali'a si chiáru Franci'a îi scosese din staturile loru, îi scóse si imperatés'a, inse asía, cà celoru cari n'au fost aplicati in alte functiuni li s'au facutu pensiuini, éra partea cea mai mare din avutiile loru se prefacù in fondu alu instructiunei publice, sau cum se dicea in acea epoca fondu alu studiiloru.

Cele mai bogate monastiri ale iesuitoru din acésta monarchia au fost in Tirolu, in tierile italiene si in Ungari'a propria.

Aici in Transilvani'a societatea iesuitoru avend a lupta greu cu legile mai vechi ale tierii si cu resistanti'a cea mai vigorósa a protestantiloru de tóte confessiunile, de si ajutati necontentitu dela curte mai vîrtosu prin comandantii generali si prin unii episcopi r. catolici violenti, n'au pututu prinde radecini prea afunde. In urmarea rescriptului imper. din 18 Sept. 1773 venitu la gubernu, conformu unei instructiuni de 11 puncte s'a inventatu tóta averea iesuitoru din acésta tíera, imobila in dominii si in edificii, biserici, seminariu, convictu, cum si mobiliariile, apoteca, tipografia, biblioteca s. a. Cea mai multa avere a societatii a fost in Clusiu si prin pregiuru, adeca cincisate si edificiiile aci numite. Satele nu s'au pretiuitu, éra ceealalta avere fu estimata la 822.243 fl.

12¹/₄ cri, éra venitulul 29.411 fl. 56³/₄ cri in valuta renana florinulu de 60 cruceri.

In Ungari'a propria averile iesutiloru inventate au dat sune pâna la 12 milióne.

In resiedinti'a dela Clusiu se aflau in anulu desfiintiarei 40 de iesuti, dintre cari mai multi erau profesori incependu dela scólele mici pâna sus la academia. In Alba-Iuli'a erau 6, in Sibiu 10, in Secuime la Odorheiu 6, la Osiorheiu 5, prin urmare numerulu loru totale in Transilvani'a au fost 67, cei mai multi aplicati la scóle. Asia dara abstractiune facend dela propagand'a loru religiósá escessiva, care'i aducea in conflicte dese, unu meritu nu li se va putea denega nici-odata, adeca deschiderea scóleloru infiintiate de ei pentru tóte nationalitatile si clasele societatii omenesci, éra in specialu pentru tinerimea romana, care a fost primita in acelea scóle, pre cand in altele nu era suferita. Sute de tineri romani au esitu in dilele Mariei Teresiei din acelea scóle, pe cari apoi ajunsi la etate de barbati imperatulul Iosifu II ii asiediasa in functiuni diverse civili si militari pâna la ranguri de consiliari la curte si oficiari de statu maioru, precum nu se mai vediuase inainte de aceea. Dara acei tineri erau espusi la propagand'a religiósá? Pentru acea epoca inse nu asia se pune intrebarea, ci se se recunósca absolut'a, imperiós'a necesitate de a duce pe tinerimea romana la nesce scóle unde va, cá se invetie si ea mai multu decâtu numai Az, Buke, Veke, Glagole, Dobra, se guste din sciintie, se invetie vreo limba classica, vreuna européna, se apuce pe calea cea larga a civilizatiunei europene, éra cu propagandele isi póte trage oricine sam'a numai dupace va fi reusitu cá se scia carte fórté multa, fàra care cu tóte propagandele elu totu orbu remàne.

In 1776 càtra finea dómniei sale imperatés'a mai desfiintiá unu abusu prin scóterea din tierile sale a tuturor calugariloru cerşitori veniti din tieri straine, cá se insiele sune de bani dela popórale órbe, prin vindere de móste false, icóne facatóre de minuni, metanii si cruci dela Ierusalim, sticlutie cu apa din Iordan, lumina dela mormentulu lui Isus Christosu, carti de ertaciune si alte asemeni obiecte de specula ale cearlataniloru, prin care saraciau pe ómeni si totodata le intuneau mintile.

§ 73. Diferentie mari cu protestantii. Despre imperatés'a Mari'a Teresi'a s'ar putea sustiné, cà parte mare a dominatiunei sale se petrecuse cu afaceri religióse si confessionali. Conformu doctrineloru sus atinse si convictiunei sale personale, domnitórea incercà neincetatu se induplece pe sectele protestante a se întórce in sinulu bisericei catolice, éra cand vedea cà vointi'a sa mai nicairi nu este inplinita si cà episcopii ceru dela ea mesuri violente, atunci alunecá si la unele extreme. Cà probe vomu produce aici numai câteva, cu care imperatés'a calcase in urmele parintelui seu. Asia:

Cu decretu din 3 Iuniu 1746 popii protestanti sunt obligati sub pedépsa a publica in bisericile loru din amvonu serbatorile catoliciloru, pentru cà si popórale protestante se le cunósca si se nu lucre in acelea dile.

In 24 Ianuariu 1747 acelasi decretu se repete pentru Ungari'a, éra in 1751 aceeaasi mesura se intinde si preste Transilvani'a.

Decretulu din 29 Augustu 1749 interdice strictu darea si primirea prunciloru catolici la scóle de ale protestantiloru. In 1751 aceeaasi interdicțiune se intinde si la Transilvani'a.

Totu in Augustu 1749 popii protestanti au fost opriti cà se nu cutedie a cununa parechi fàra testimoniu dela parochii catolici, cà nu ar exista pedeci canonice. Protestantii cari aru indemna pe catolici la confessiunea loru, se fia arestatii si pedepsiti, precum se pedepsescu apostatii.

Cu decretu din 28 Iuniu 1753 se dispune, cà daca pretotii catolici aru voi se visitiedie pe bolnavi protestanti, popii acestora se nu'i póta opri, inse nici popii catolici se nu aplice violentia la convertirea loru, ci se'i invetie cu blandetie. Acestu decretu avea si urmari scandalóse in casuri cand unii popi fanatici se incercau se bage cuminecatur'a in gur'a bolnavului cu sil'a, éra acesta o aruncá càtu colo.

Conformu unui decretu din 30 Aprile 1753 pe protestantii condamnatii la mórte pentru crime capitale ii potu in-socí si popii protestanti, ajunsu inse cortegiulu la locul de perdiare, acolo numai popii catolici se asiste si se incerce dóra condamnatulu va primi in momentele din urma credinti'a catolica, dupace in totu timpulu càtu a statu in carcere si 'iau

datu in tóte dilele invetiatura, elu totu nu se abatuse dela confessiunea sa protestanta.

Cu dat'a din 12 Martiu 1754 se innoiesce oprirea prunci-
loru catolici dela scóle necatolice; éra in 16 Ianuariu 1755
se demanda, cá daca vreunu pedagogu protestantu ar cutedia
se dea la scolari catolici instructiune in óre private, unulu
cá acela se fia aruncatu in prinsóre, intocma cá si toti ceilalti
protestanti, càti nu aru respecta decretelile de natur'a acestora.

Din 10 Nov. 1755 protestantii sunt obligati din nou a
ținé serbatorile catoliciloru sub pedépsa.

Din 6 Sept. 1759. Protestantii se supuna causele lor
matrimoniali la jurisdictiunea episcopiloru catolici diecesani,
si éra si:

Din 28 Iuliu 1768: Superintendentii si seniorii (proto-
popii) protestanti se nu cutedia a judeca si executa sententie
matrimoniali inainte de a fi supuse acelea la revisiunea si
judecat'a episcopiloru catolici.

Cu decretelile de sub Nrii 3756 et 3757 din a. 1769
Acatolicii sunt opriti a ținé adunari in bisericelile lor spre a
se consulta in afaceri temporali.

Sub Nrii 1396, 2003 si 2004 din a. 1770 protestantii
sunt opriti a lua bani inprumutu cu scopu de a'si zidi bi-
serici si case parochiali, firesce cá se nu póta prinde radecina,
ci numai se vegetedie cá protestanti pre langa cultulu lor
religiosu executatu in case private.

Fiindcă protestantii nicidecum nu se supuneau de buna
voia la decrete, rescripte, resolutiuni de natur'a acestora si
anume in causele matrimoniale se oppuneau cu mare taría,
in a. 1771 Nr. 2532 jurisdictiunea lor in cause matrimoni-
ali fu din nou curmata.

Cu privire la locuitorii Transilvaniei, pre langa grij'a
necurmata de a uni pe toti romanii cu biseric'a Romei, do-
rinti'a ferbinte a imperatesei mai era, cá se induplece si pe
natiunea sasasca intréga a se întórce éra si in sinulu bisericeii
catolice, abjurand tóte doctrinele protestantiloru. Sasii cei mai
betrani din familiile patriciane càti se mai afla in viatia au
conservatu multe traditiuni dela parintii lor despre incercari
de acestea, care apoi se si adeverescu din chronicele familii-
loru publicate in dilele nóstre.

Repausatulu Josef Trausch fost consiliariu de finantie, care vietuise 80 de ani, in opulu seu tiparitu la 1870 constatata din documente, că episcopulu r. catolicu br. Bajtai ținuse in a. 1770 o conferentia religiōsa cu cei doi superintendenti, unulu luteranu, altulu calvinu, cu scopu de a'i indupleca pe ei si pe toti coreligionarii loru la întōrcere in biserica r. catolica. Imperatēs'a informata despre acea incercare a lui Bajtai s'a bucuratu fōrte si a scrisu episcopului că se mai ia langa sine cātiva teologi catolici, cari sciu apara si combate in cestiuni religiōse, elu inse nu cumva se faca protestantiloru vreo concessiune; dupa aceea se informadie despre rezultatu, pentrucă se se pōta scrie si la Rom'a.

Din acea incercare nu s'au alesu nimicu, ceea ce s'a si pututu prevedé usiōru, dupa ce episcopulu Bajtai din firea sa prea domnosu si respingatoriu, că membru alu guvernului transilvanu lucră unde numai putea contra sasiloru, de si gubernatoru era in acei ani sasulu br. Samuil Brukenthal. Cu tōta acea incercare nereusita imperatēs'a înca totu nu desperase de rezultatulu doritu. In a. 1773 insasi Maiestatea Sa primind in audientia pe superintendentele sasiloru Haner s'a demisu cu acesta in discussiuni theologice si 'i a propusu pre langa promissiuni stralucite, că se tréca la catolicismu cu tōta sasimea din acésta tiéra. Respunsulu lui Haner fu, că dupa cum cunōsce elu dispositiunea spiriteloru la sasi, este prea convinsu, că daca elu pentru person'a sa ar trece atunci îndata la religiunea catolica, ar remànea elu singuru, niciunulu nu 'iar mai urma. Imperatēs'a provocase si pe gubernatorulu Brukenthal că se se faca catolicu, éra elu asecură pe M. Sa, că in acelu casu fericirea din famili'a sa ar disparea, cã-ci nevêsta-sa îndata ar si cere divortiu.¹⁾

Tōte incercarile de a catolisa pe sasi au avutu numai rezultatulu, că individi particulari mai alesu din familiile patriciane, sau cã-ci traiau in discordia cu celelalte familii, sau din ambitiune personala, ori cã scapatasera tare din averi, pentrucă se apuce inaintea altora, se faceau catolici. In mo-

¹⁾ Jos. Trausch Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literärische Denk-Blätter der siebenbürger Deutschen. II. Bnd. Seite 68—69 in nota.

dulu acesta isi ajungeau multi sasi scopurile lor cu atatu mai usioru, cu catu curtea imperiala insistea cu taria pentru aplicarea individiloru in functiuni municipale cu respectarea confessiuniloru si in proportiune geometrica. Mai veniau si catolici din alte tieri si pe langa plati de taxe grele se indigenau in Sasime, numai ca se pota intra in functiuni aici in acesta tiera, unde salariile in bani erau forte mici, cu atatu inse curgeau mai cu prisosintia asia numitele sportule, honorarie, discretiuni, diurne, nu numai in bani, ci in animale, cerealii, lemnaria, legumaria, ptei pretiose de fere selbatice mari si mici, era in lipsa de tote acestea servitiu cu carausii, cu transporturi si cu bratiale, din care tote resariau capitaluri in bani, case cu etagie in cetati, ville pe din afara, scurtu, prosperitate, care punea pe familii de acelea in stare de a se ridica pe de asupra celuilaltu poporu, nu numai cu averi materiali, ci si cu ajutoriulu culturei superioare. Catoliceismulu din convertiri de acelea de individi particulari nu a prea avutu bucuria multa. Omeni de aceia, sau necapabili, sau si depravati, dupace au apucatu in functiuni, au devenitu biciu pentru poporu; altii au defraudatu si erasi altii dand probe de grosa nesciintia au fost departati cu rusine din functiunile lor si numai puçini au reusitu cu onore.

Intr'unu timpu episcopii si calugarimea intrebuintiasera si sub Maria Teresi'a mijloce violente si brutali la convertiri, ceea ce trase dupa sine chiaru si reclamatiunile unoru guberne protestante. Atunci apoi emanà unu decretu din 29 Ianuariu 1761, intru care preotii catolici sunt provocati ca se cerce a converti pe poporale protestante si mai alesu pe tinerimea lor cu mijloce mai blande, apoi se ingrijasca ca se nu recada in protestantismu. Recadeau inse multi, era asemenea recadere era inferata prin alte acte ale gubernului centralu ca apostasia, ca si cum s'aru fi facutu mohamedani sau inchinatori de idoli; apostasi'a inse era considerata ca crima cumplita, ca tradare si pedepsita infricosiatu.

Prin resolutiune din 4 Maiu 1762 s'a facutu protestanților din Ungari'a o gratia abia sperata, ca popii lor au fost scutiti ca se nu platésca popiloru catolici taxe personali, sau cum se mai dice, tax'a capului. Ajunsesera adeca si popii protestanților la starea popiloru romanesci de a'si res-

cumpara capetele prin honorarie (plocóne, cinsturi, pe airea Datul) dela domni si popi de confessiuni protestante.

Propagand'a catolica mai luase o mesura înca si cu privire la jidovii cari aru fi voitu a se face christiani, inse protestanti. Cu decretu din 19 Februaru 1761 s'a dispusu, cá popii protestanti, cari aru cutédia se traga din jidovi la confessiunea loru si se'i boteze, se fia dati in judecata si pedepsiti, fàra înse cá se existe vreo lege positiva, constitutionala, dupa care s'ar putea pedepsi asemenea fapta; destulu cà pre langa asemenea mesura jidovii sau aveau se tie in veci la legea loru mosaica, sau se se faca numai catolici. In generalu jidoviloru le-a mersu fórte reu sub domni'a Mariei Teresiei in monarchia. Conformu unui decretu din 1780 aici in Transilvani'a de si erau fórte puçini jidovi, totusi li se pusese terminu peremptoriu, cá intr'unu anu computatu din 1 Sept. 1780 se ésa toti din tíera. Acelu terminu inse apucá in domni'a imperatului Iosifu II, cand cele mai multe relatiuni religióse si confessionali trecura prin multe prefaceri radicali, prin urmare au remasu si jidovii pe unde erau, tolerati sau maltratati, care dupa cum apucá, pre màni mai humane sau mai barbare.

Necurmatele certe in casuri de casatorii mixte, de baptismulu prunciloru nascuti din asemenea casatorii, de ingropaciuni, de serbari, de invetiamentu la o scóla sau alt'a dupa confessiuni, țineau in agitatiune permanenta pe locuitorii tiei desbinati infricosiatu prin atâtea confessiuni religióse, éra popimea de tóte confessiunile pre langa convictiunea mai mare sau mai puçina despre bunatatea religiunei sale, isi temea fiacare pànea de tóte dilele in casu cand poporenii aru trece la alta biserica; de aceea predicel populoru in biserici erau in partea loru cea mai mare polemice, violente, indemnatóre la dispute si certe, care aveau inceputu, nu aveau inse nici-unu finitu.

Se ne fia de ajunsu acestea càteva informatiuni din véculu alu 18-lea despre luptele religióse ale popóraloru conlocuitoare, rupte in patru si respective in cinci confessiuni, éra dupa acestea se mai frundiarimu càte ceva prin actele tragediei celei mari romanesci, care se numesce: istori'a bisericesca din véculu alu 18-lea.

Capu XII.

Certele si desbinarile confessionali intre romani.

§ 74. Dispositiuni generale luate cu privire la locuitorii de ritu greco-resaritănu. Propagand'a catolica generalisata cu 40 de ani mai inainte in monarchia, si-a urmatu activitatea sa si sub Maria Teresi'a intre tóte dificultatile, nu numai intre romani, ci si intre serbi, in parte si intre ruteni pre càtu timpu episcopatulu inca nu era de ajunsu asecuratu despre constanti'a acestora. Lung'a serie de discordii, góne si urgii provocate intre romanii transilvani din caus'a confessiunei religióse nu póte fi intielésa de ajunsu, daca nu le vomu lua in legatura cu demersulu intregu alu propagandei. Spre acestu scopu avemu se cunóscemu câteva mesuri generale dictate de càtra propaganda in pén'a curtii imperiale si apoi aplicate la bisericele gr. resaritene.

Despre regularea raporturilor interconfessionali pe cale constitutională, prin dieta sub Maria Teresi'a abia a mai fost vorba, si tocma daca cestiunile religióse s'aru fi pertractatu in diete, rezultatulu ar fi fost totu acelu ajunsu pe cale absolutistica.

Pre langa neadormitele incercari ale ordinului iesutiloru si ale episcopatului de a strabate preste totu cu propagand'a, curtea imperiala crediuse cà va usiora multu activitatea propagandei, daca va innoi decretulu imperatului Carolu din 28 Nov. 1732, prin care silia pre locuitorii de ritu resariteanu, cá oriunde petrecu inpreuna cu catolicii se tie si serbatorile acestora,¹⁾ prin urmare se se si indemne a merge la bisericele loru si a le asculta predicele.

In a. 1747 acelu decretu s'a publicatu in Ungari'a, Croati'a, Slavoni'a, Banatu de trei ori in 17 Ianuariu, 9 Mart. si 10 Octobře, cu adaosu, cá neunitii in acelea serbatori numai la lucrulu campului se nu cutedie a esí.

Cu decretu din 12 Octobře 1752 gr. resariteniloru li se face gratia, cá in serbatorile catolice dela 11 óre inainte se póta lucra, negutiatorii se póta deschide boltele. In 10 Nov.

¹⁾ Graeco ritui addicta natio in locis ubi cum Catholicis promiscue habitat, festa catholicorum rite celebret.

1755 se dicteaza din nou pedepse asupra locuitorilor gr. neuniti, cari nu voru se respecte serbatorile rom. catolice încai asia cum se decretase in 1752. Acésta mesura se repete in 18 Ianuarium 1759. Elisabet'a imperatés'a Rusiei apucase a pasi la mijlocu inca din a. 1752, in càtu chiãru in acela anu cu dat'a din 27 Iuliu curtea imperiala demandà, cà poporul si clerulu de ritu grecescu din ambele confessiuni se nu mai fia maltratatu nici turburatu in exercitiulu ritului propriu, éra la unire cu biseric'a rom. catolica neunitii se nu mai fia siliti prin mijlôce violente, precum se întemplase pâna atunci. Acea moderatiune recomandata dela curte nu a fost respectata mai de locu nici in Transilvani'a si multu mai puçinu in comitatulu Biharu.

Din tôte mesurile luate de càtra propaganda mai crudele au fost cele luate prin patru rescripte imper. in contra »apostatiloru«, adeca contra celoru cari treceau dela catolici la protestanti si dela uniti la neuniti. Chronicari sasi ne spunu, cà acelea rescripte le-au storsu anume pentru Transilvani'a cei doi episcopi r. catolici Klobusitzki si Bajtai, ambii fôrte fanatici. Ei au pretinsu, cà trecerea dela religiunea catolica se fia considerata si tractata cá crima de inalta tradare, ceea ce dupa liter'a legiloru unguresci presupunea perderea capului si a tuturor averiloru. Adeca acei doi prelati erau adherenti ai doctrinei Islamului, care înca cere viati'a mohamedaniloru cari aru abjura credinti'a mohamedana. In càtu pentru apostatii nenobili, pedéps'a acestora daca éra convinsi de apostasia, a fost inblandita prin rescriptu din 1771 numai la 25 de betie, care se se mesure fiacaruia la pôrt'a bisericeii sau la comitatu.¹⁾

In 5 Octobre 1759 se amerintia cu pedepse aspre parintii catolici, daca voru cuteza se'si dea pruncii la scôle gr. neunite; totu asia se fia pedepsiti si dascalii neuniti cari iaru primi la scôla, adeca se fia dati in judecata cá orice criminalu, dara sententiele se fia submisse de a dreptulu la curte spre revisiune. Intr'o epoca pre cand popórale gr. resaritene nu aveau nici pentru càte o suta de mii de locuitori o scôla elementara, cand adeca miriadele de poporú nici nu sciau ce

¹⁾ Despre acestea furii fanaticice vedi mai multe: Das alte und neue Kronstadt I. Band S. 303 et 304.

feliu de planta sau ce animalu este aceea ce se dice »scóla«, o rigóre cá aceea era cu totul de prisosu, ea se putea asemena cu fapt'a celui ce voiesce se sparga uși'a deschisa pàna la parete. Informatorii inse dand preste câte unu singuru casu ratacitu cine scie la care schitu din vreo padure, pe acela ilu înflau cá nu sciu ce pericolu infricosiátu, spre a spariia pe curtea imperiala si a o seduce cá se ia mesuri extreme, uneori si absurde. Fariseii inse isi' aveau in casuri de acestea scopurile personali, cá se'si' faca merite.

Cu decretu din 19 Februaru 1761 popii neuniti sunt trasi la respundere pentru baptisme si cununii, adeca cá si popii protestantiloru.

In 11 Iuliu 1766 se mai impune înca odata ținerea serbatoriloru catolice.

In puterea unui decretu din 21 Augustu alu aceluiasi anu, pe ómenii de religiunea orientale neunita condamnati la mórte preotii catolici se'i póta petrece pàna la pórt'a inchisorei; éra daca nici pàna la acelu locu nu 'iaru putea converti prin vorbe dulci, de aci' se'i póta petrece preotulu de ritu grec. neunitu pàna la locul de perdiare.

Din cele multe fia de ajunsu a cita si numai aceste mesuri luate asupra neunitiloru pàna càtra anulu 1770, cà-ci alaturea cu acestea trebuie se coprinda aici locu si câteva dispositiuni imperatesci relative la cei uniti cu biserica' a Romei, ai caroru preoti cand erau luati in aparare, mai de atacurile protestantiloru, mai de amesteculu violentu alu popiloru de ritu latinu in afacerile bisericesci ale unitiloru, pe cari se incercau se'i ia sub tutoratulu loru immediatu, precum luasera serbii pre cei neuniti; alteori érasu curtea infruntá si amerintiá pe cei uniti.

Vomu cita si aci' numai câteva acte, prin care se arunca lumina si preste acésta parte a tragediei.

Adversarii unirei sciau se bage frica in poporu, cá se nu se apropie de popi cari se unisera; mai alesu opriau pe ómeni dela platirea taxelor si altoru venituri preotiesci, cu scopu cá sau se abjure uniunea, sau se piéra de fóme. Cei cari abjurau uniunea, erau incriminati de apostasia, inchisi, condamnati; de fóme nu voiá se móra nici-unulu; in ambele casuri era vai de ei si de familiile loru.

În 18 Iuliu 1767 imperatés'a voindu se aline sórtea popiloru uniti a enuntiatu, cá nimeni se nu cutedie a impedece pe poporulu unitu de ritu grecescu in platirea taxeloru si altoru venituri cuvenite preotiloru parochi.

Dupa caderea episcopului Inocentie si chiáru dupa catastrofa serbo-magiara din comitatulu Aradului comunicata mai sus (§ 53 pag. 293 sequ.) certele dintre calugarii uniti de ritu grecescu si intre cei de ritu latinu erau in totu timpulu la ordinea dilei mai alesu din cauza, cá cei latini se incercau in moduri diverse cá se incalece pre cei de ritu grecescu. In fine imperatés'a ne mai putend suferi atáta ura calugarésca manifestata in desele loru acuse reciproce, cu resolutiune totu din 18 Iuliu 1767 îi infrunta si le comanda se'si infrene certele si màni'a (ab huiusmodi animositatibus absteineatur.)

In acelasi anu din 20 Maiu popii uniti au fost amerintiati cu pedepse din caus'a cununiilor clandestine. Adeca chiáru si afaceri de competentí'a episcopiloru le regulá gubernulu civile.

Cu decretu din 7 Mart. 1768 tinerii de ritu grec. unitu sunt opriti ca se nu cutedie a cere hirotonia dela vreunu episcopu neunitu, sub pedépsa de a fi scosi din orice functiune bisericésca si supusi la tóte contributiunile statului.

Fiindcá hirotonii de acelea totu se intemplau, in a. 1769 sub Nr. 2926 candidatii respectivi sunt aruncati in stare de iobagía.

Cu decretu Nr. 5367 din 1770 precum protestantii asía si gr. neunitii sunt obligati, cá in casu de a cununa parechi de confessiuni unite si neunite, se dea reversale, cá toti pruncii voru fi educati numai in religiunea catolica. La privilegiulu acesta ținura catolicii pe viatia pe mórte pâna la 1848, înca si dupa aceea unde numai s'a pututu.

In a. 1773 Nr. 3412 se regulédia unele taxe si preotii uniti sunt opriti a lua bani pentru s. miru, pentru marturisirea pecatororu, ungerea de preurma (maslu) la bolnavi, si nici episcopii uniti se nu ia nici-o taxa pentru hirotoniri. Tóte acestea regulari aveau de scopu, cá effininduse servitiulu rituale si mai alesu administrarea sacramenteloru, neunitii se mérga mai bucurosu la popii uniti. Póte fi cá s'ar fi intemplatu conversiuni si cu metodulu acesta, pedec'a cea mare inse era, cá in urmarea resistentiei cerbicóse si perseverante a clasei feudale, sub tóta

domni'a Mariei Teresiei nici a trei'a parte din preotii uniti nu ajunsesera la portiuni canonice, cá se aiba unde se intre cu aratrulu, cu cós'a si cu secerea; ba o parte din ei n'au vediutu cu ochii loru portiuni canonice nici pàna la 1800, prin urmare le cautá si acestora se ia taxe care cum se putea invoi cu poporenií sei.

Cu aceeași ocașiune a regularii taxeloru curtea imperiala érași mostra pe preotime cá se cërta, si unitiloru le dice se se aiba bine cu cei de ritu latinu, ceea ce nicidecum nu se putea pre cátu timpu preotii catolici flamendiau si ei, cá-ci anume in Transilvani'a aveau poporeni fórte puçini, cercau in totu modulu cá se traga la ritulu loru cátu s'ar putea mai multe familii unite, mai vîrtosu din cele mai de frunte. Acelea incercari ale latiniloru au provocatu certe infocate mai alesu in dilele episcopului catolicu Bajtai, pàna cand se vediù elu insusi indemnatu a opri pe ai sei, cá se incete a rapí poporeni dela uniti.

Saraci romani din véculu alu 18-lea! In Transilvani'a luau latinii pe familiile cele mai alese din câte se aflau greco-catolice; in Banatu incorporau serbii diecése întregi de romani neuniti; pàna cand in Munteni'a aprópe a sîes'a parte din teritoriu cu multe monastiri se aflau in posesiunea greciloru, éra in bisericile aceloru monastiri servitiulu ddiescu se celebrá greecesce, cá si in Banatu slavonesce.

Totu in 1773 esí in fine dupa asteptare indelunga, si resolutiunea prea inalta, ca de ací incolo fiii preotiloru greco-catolici si ai familiiloru nobile greco-catolice se fia primiti fiacare dupa calificatiunea sa in functiuni publice si la professiuni cu dreptu de a intra si in corporatiuni (opifices ad contubernia admittantur). Acestea drepturi trebuea se le fia folositu acelea doue categorii de romani greco-catolici chiáru dela 1701 in urmarea diplomeloru lui Leopold I, sau in casulu celu mai reu pentru ei dela a. 1743, cand si diet'a le recunoscuse acelu dreptu, ilu votase, mijlocise si sanctionarea prea inalta. (Articuli V et VI de lege din 1743.) Ce vreti inse: daca se si votá vreodata intr'unu vécu întregu câte o lege in favórea poporului romanu, asîa ceva nu se facea cu scopu cá legea se si fia observata, si executata. Numai Iosifu II fu in stare se sparga cevasi drumulu incurcatu cu

baricade feudali nationali si confessionali, cu auctoritate de dictatoru.

§ 75. Luptele episcopului IOANU INOCENTIE CLAIN pentru biserica si natiune pâna cand a venit in pericolu de a fi aruncatu din sal'a dietei pe feréstra. Cunoscutu ne este din cele petrecute intre romani sub imperatulu Carolu VI, cã tenerulu episcopu Inocentie inaintase la curte 24 de suplice, memoriale, proteste si cã din acelea vreo 14 le resolvise curtea pâna cand monarchulu mai era in viatia, cealalte au ramasu puse la o parte.

In anii de ântai ai domniei Mariei Teresiei gubernulu incurcatu in resboiu fórte periculosu, avuse cu totulu alte griji inmiutu mai mari decãtu erau certele confessionali din Transilvani'a, unele mai fanatiche decãtu altelê si altadata cu totulu absurde.

Abia in 9 Septembre 1743 imperatés'a emitte unu rescriptu lungu din diece puncte, in care se regulédia taxele stolari (de patrafiru), decide cã in comune se se dea unitiloru locu de biserici, de case parochiali, clerulu loru se se bucure de tôte drepturile clerului latinu intocma precum stã promisu prin diplome; domnii feudali se nu mai inpedece pe romani, cand acestia voiescu se'si faca biserici; teologului se dea salariu insusî episcopulu; a dou'a diploma din 19 Mart. 1701 care se perduse, se se scótia la lumina, cã se o confirme si Mai. Sã; domnii feudali se nu mai rapésca dela scóla pe tinerii romani, de si sunt fii de iobagi, éra nu din familii nobile; despre planulu de a se face din satulu Blasiu unu orasiu, se fia ascultata parerea dietei; nobilii valachi uniti se fia considerati si aplicati la officii publice intocma cã si ceilalti nobili ai tieriei, indata ce voru fi calificati. In fine punctu 10 din acelu rescriptu a spartu fundulu vasului si resbunarea adversariloru a trebuitu se ajunga la culme. Imperatés'a comunica adeca gubernului din Sibiu, cã episcopulu Inocentie ii denuntiasse intre altele, cã domnii feudali au rapitu o parte mare de locuri, agri, livede, paduri etc., care odinióra au fost ale orasieloru si sateloru, cultivate de câtra locuitori, dupa care acestia platiau contributiune la statu, domnii inse le-au incorporatu la mosiile loru, dupa care ei nu dau nimicu la statu; éra in fundulu regescu (Sasime) oficialii

sasi au rapitu locurile dela sate romanesci. Mai departe episcopulu denuntiase imperatesei, că domnii feudali tractédia tiranésce pe poporulu supusu loru (subditos saeviter tractare). Deci imperatés'a comitte guvernului, că elu se asculte pe numitulu episcopu si cele atinse in memorialulu seu cu termini generali se le probedie cu fapte anumite, cu exemple, éra guvernulu se submitta Maiest. Sale totu resultatulu acelei investigari; intr'aceea totu elu se ingrijasca cu totu adinsulu (summa diligentia), cá iobagii se nu mai fia asupriti cu munca prea peste mesura multa, nici se fia adusi la sapa de lemnu, mai in scurtu, crudelitatea domniloru se fia infrenata si poporulu contribuentu se fia ținutu in stare de a puté purta sarcinele publice. Nu voiesce regin'a se vateme drepturile celoru trei natiuni privilegiate; astépta inse, cá pre càtu suferere acea constitutiune a tiei, se se faca si romaniloru dreptate; éra guvernulu se'si submitta despre tóte acestea puncte opiniunea sa.

Celelalte cereri ale episcopului, clerului si poporului avend trebuintia de cercetari mai indelungate, le amàna pentru altadata.

O singura inpregiurare se mai relevà in acelu rescriptu. Pàna atunci atàtu alti barbati de rangu inaltu càtu si episcopulu unitu mergeau la Vien'a fàra a cere permissiune prealabila. Deci nici episcopulu se nu mai mérga la Vien'a, ci daca are ceva de inaintatu la curte, se o faca prin unu agentu. Daca totusi ar avea lipsa mare de a merge la curte, mai antaiu se arate causele, apoi se céra permissiune, éra fàra de aceea se nu cutedie a esí din tíera.

Episcopulu Inocentie mai ceruse înca si alte multe drepturi pentru romanii uniti, adeca pentru toti romanii, daca toti s'ar fi unitu conformu conditiunei sine qua non, puse de càtra curtea imperiala in tóte diplomele, rescriptele si resolutiunile sale respective. Asia episcopulu a cerutu intre altele, cá episcopului unitu care va fi dupa timpu si care acum purtá titlulu de Fagarasiu, se i se dea locu cu votu deliberativu in consiliulu guvernului, asia precum i se dedese mai de inainte episcopului latinu, care uneori suplinia chïaru si oficiu de gubernatoru in casu de vacantia; mai departe, cá langa episcopulu unitu se mai fia admisi in diet'a tiei totu cu votu deliberativu teologulu si alti síese romani frun-

tasi, anume trei preoti si trei seculari cá regalisti dintre cei vreo sîapte sute de nobili, cáti mai țîneau la nationalitatea si limb'a romana in dilele lui, éra Blasîulu recunoscutu fiind de orasiu, se aiba dreptu de a trimite cîte doi deputati. Adeca se fia cu totii in dieta vreo sîapte romani declarati, cá se nu se védia episcopulu totu numai singuru luptand cu cîte 3—400 de adversari. A mai cerutu episcopulu, cá in viitoriu se se deschida romaniloru nobili cá la romani, nu cá la renegati prospectu la functiuni mai inalte in gubernu; in curtea apellativa (Tabula regia) se fia aplicati si cîte trei asessori romani totu cá romani; celu puçinu in districtele Fagarasiului, in alu Cetatii-de pétra (Kóvár) si in comitatulu Hunedórei prefectii se fia totdeauna romani. Domnii se nu mai opréca dela scóle pe tinerii romani sub pedépsa de 100 fl. Tóte legile votate pàna atunci spre reulu romaniloru se fia cassate; din contra tóte diplomele si alte privilegii emanate dela imperati, regi sau principi in favórea romaniloru, daca sau unitu, se fia innoite si confirmate dupa tóte formele. Domniloru feudali se li se puna frèu la inmultirea dileloru de robota. In fundulu regescu (in Sasime) care este recunoscutu de teritoriu liberu, se incetédie orice iobagía.

In acelasi timpu episcopulu Inocentíe se avea reu si cu unii theologi iesuiti de nationalitate unгурésca, a caroru tendentia nicidecum nu putea se'i convina.

Precum Hormuzache, asía si noi aflamu cà sus atinsele pretensiuni formulate de episcopulu desu numitu au fost nu numai prea drepte, dara si fórte moderate. Tocma inse cà acelea postulate ale lui au fost atátu de drepte si modeste, elu a si luptatu pentru realisarea loru cu tóta barbati'a, cum se dice, pe viatia pe mórte pàna la caderea sa. Gubernulu transilvanu, cancelari'a transilvana din Vien'a, aristocrati'a intréga nu numai protestanta, ci si cea catolica impreuna cu patricianii sasi, scurtu, toti cá unulu s'au involburatu asupra lui si au mediatu la mijlóce cum se 'lu pérda.

Intre a. 1742 si 1743 episcopulu a petrecutu in Vien'a unu anu si trei luni. Combinand tóte actele esite din acea epoca, relative la intreprinderea lui, va cunósce oricine, cà elu a luptatu de a dreptulu pentru emanciparea nationala si politica a poporului romanescu intregu si cà din acésta intreprindere a sa i s'a trasu si caderea.

Inainte de a pleca Maria Teresia la Prag'a spre a se incorona cá regina a Boemiei, a denumitu o comissiune in Vien'a cu insarcinare, cá acésta in conlucrare cu cancelariulu transilvanu comite Gyulaffi se cercetedie tóte plansorile si napastuirile unitiloru, carii pâna atunci erau in numeru de cinci sute de mii, éra dupa întórcerea sa se'i referedie despre resultatu. Totu atunci episcopului Inocentie imperatés'a 'ia comisu, cá elu se astepte resultatulu in Vien'a. Pâna atunci se inplinisé unu anu intregu de cand sídea episcopulu in Vien'a. Dupa atâta asteptare clerulu unitu si fruntasii poporului vedíend cá diplome, rescripte, resolutiuni si orice dispositiuni venite dela Vien'a in favórea si spre usiorarea sortii poporului romanu aici in tíera nu sunt respectate nici executate de locu, perdiendu'si patienti'a inaintara din partea loru la imperatés'a o suplica sau memorialu colectivu, scrisu cum se dice, cu lacrimi de sange. In acelu actu nationalu nefericítii nostríi protoparinti descriu cu colori víi tóte neauditele suferintie ale clerului si poporului, apoi prin o comparatiune fórté nemerita aducu probe convingátóre, cá starea de atunci a clerului si a poporului romanu locuitoriu in Transilvani'a cu tóte sarcinele pe care le pórtá in folosulu tíerei, era multu mai rea si mai asupritóre chíaru si decátu a jidoviloru, si cu atâtu mai trista decátu a poporului din Ungari'a, cu càtu acolo prin unu articlu de lege din a. 1723 sórtea aceluia se usiorase si regulase multu. Totu in acelu memorialu suplicantii romani demascara mai multe calumnii si minciuni scornite asupr'a acestui poporu, éra la denuntiarea, cá acei uniti nu erau uniti in realitate, ci cá ei totu mai cauta cu ochi doiosi càtra patriarchulu dela Constantinopole, suplicantii respund, cá ei n'au alergatu niciodata la puteri straine contra monarchului si a Casei domnitóre, precum au facutu si mai facu protestantii, cá recurgu la puteri protestante cá Angli'a, Holand'a, Prussi'a si a. In fine suplicantii róga pe imperatés'a in genunghi, cu manile inaltiate spre ceriu, pentru patimitele lui Is. Christosu, cá se'i fia mila de acestú poporu si se'i ajute.¹⁾

¹⁾ Blutfließendes kniefälliges Bitten des mit der wahren römisch-katholischen Kirche vereinigten siebenbürgisch-walachischen Cleri

Înainte de acelu memorialu episcopulu suplicase la imperatés'a cu dat'a din 25 Nov. 1743 totu în tonulu si spiritulu acela; elu înse mai denunțiã si blastemat'a cu ascunderea sau reținerea si nepublicarea resolutiuniloru, cum si falsificarea întielesulu diplomei. Episcopulu mai demascã si planulu ascunsu alu partidei rom. catolice de a supune la ocaziune bine venita pe episcopulu unitu la jurisdictiunea episcopulu latinu, adeca totu planulu vechiu de a'lu înjosi la conditiune de vicariu cu violarea si despretuiirea bullei, prin care episcopulu unitu i se recunósce, confirma si garantédia tóta jurisdictiunea canonica inherentã unui episcopu catolicu de oricare ritu, dacã ține si crede în dogmele bisericeii catolice latine.

În cei trei ani de antai ai domniei Mariei Teresiei se ținuserã successive patru diete, în care înse s'au tractatu si votatu mai totu legi de mare urgentia relative la purtarea resboiulu de successiune, înrolarí, contributiuni în bani, cai, victualii s. a. Într'aceã imperatesei îi stetea fôrte tare la inima propri'a sa religiune catolica de ambele rituri în Transilvani'a, cá si pe airea. Legile de proscriptiunea religiunii catolice erau ce e dreptu, paralisate, înse mai multu numai prin diplome si rescripte de ale parintelui si mosiulu seu. Imperatés'a voiã cá acelea se fia revocate si cassate de a dreptulu prin unu votu alu dietei, éra cu aceeasi ocaziune se fia recunoscutã si înarticulata si biserice'a romaniloru trecuti la unire, cu tóte drepturile si prerogativele asecurate bisericeii catolice de ritu latinu, adeca întocma precum se promissese romaniloru din partea curtii imperiale de nenúmerate ori si asia cum ceruse necontentitu episcopulu, Spre acesteã scopuri cabinetulu preparase înca din 1742 doi articlii de lege alaturea cu alti cinci relativi la drepturile suverane ale casei domnitore în principatulu Transilvaniei, care înca cereau regulare din nou.

Cu proiectele preparate asia imperatés'a convóca alta dieta pe 23 Ianuariu 1744 la Sibiũ.

und Nationis um allergnaedigste Ansehung der in vermeldeten blutigen Bitten, an die allergnaedigste Königin und Frau Frau, ddo 1744. Citatu la Hormuzaki Fragmente II pag. 112.

Pe timpul dietei se întorsese și episcopulu dela Vien'a spre a participa la lucrările aceleia.

În dilele de antai ale desbaterilor se parea că diet'a va vota toate șapte proiectele de articlii neschimbate. Cei cinci articlii de natura strictu politica s'au și votatu întocma precum se vedu aceia codificati în colecțiunea titulata Articuli novellares, și era p'aci că se fia votati și cei doi articli religionari; la vreo două septemani înse după mai multe consultari private membrii dietei descoperira dintr'odata, că acei doi articlii asia cum se formulasera la Vien'a aru înpluca unu mare pericolu pentru libertatea celorlalte confesiuni ne-catolice, înca și mai mare, dacă din asigurarea libertatii pentru biseric'a și clerulu romanilor uniti ar urma și emanciparea poporului românesc, prin urmare intrarea lui în sistem'a statului că natiune de sine statatōre alaturea cu celelalte trei. Atunci diet'a își făcù spaima mare că și cum s'ar fi cutremuratu pământulu dela unu polu până la altulu, și adresanduse cu memorialu plinu (că de regula) cu insulte și calumnii necalificabili aruncate în fati'a întregi natiuni romane, precum că este unu popor vagabund și lipsitu de toate calitatile sufletesci și fizice, rugà pe imperatēs'a că se apere tiēr'a de una reu atātu de cumplitu, adeca de emanciparea poporului romanu.¹⁾

Aflând episcopulu despre acelu protestu alu dietei, nu a întârziatu nimicu întru a înfrunta batjocurile și a învedera imperatēsei ținut'a hostila a dietei față cu poporul romanu, a'i înfrange toate sofismele; totu aci mai denunția imperatēsei, că prea înaltulu seu actu din Octobru 1743 cu care confirmase diplom'a dela mosiu-seu Leopold I. gubernu și dieta ilu ținut' mai bine de unu anu ascunsu și nepublicatu.²⁾

Între acestea diet'a schimbà, sterse și adaose la articlii religionari atâtea expresiuni, până când esi cu totulu altu întielesu din aceia. Atunci episcopulu amaritu în sufletulu seu, nesciind cum se mai strabata prin atâtea pedeci, vení la

¹⁾ Supplicatio statuum Transylvaniae ad imperatricem contra Valachos, de dato 1744. La Hormuzaki Fragmente II. pag. 119.

²⁾ Bittschreiben des Bischofs Johann Klein an die Kaiserin um Einverleibung und Einrechnung der unirten Romaenen zu den recipirten Nationen, de dato 1744. Hormuzaki, totu acolo.

ide'a incumetata, cá se compuna unu protestu motivatu in termini tari, inputand dietei chiáru vointi'a de a insiela pe imperatés'a, éra apoi protestulu ilu dete spre autentificare la unu protonotariu.¹⁾ Citindu-se acelu protestu in o siédintia a dietei, membrii ei infuriati fórte amerintiara episcopulu cu fortia fisica, daca nu'lu va retrage. Noi scimu dela strabunii nostri din a trei'a generatiune inapoi, cá in acea di a lipsitu fórte puçinu de n'au aruncatu pe episcopulu Clain din feréstra pe strada. In acelea momente supreme vediendu-se singuru fatia cu toti, nefericitulu archipastoriu isi retrase protestulu.

Se prea intielege, cá acea scena selbatica a petrunsu curend la cunoscinti'a clerului si a poporului unitu, care nu a lipsitu a declara, cá retragerea fusese stórsa prin fortia fisica, prin urmare cá o considera de nulla si neintemplata, apoi acelasi poporu innoi protestulu in numele seu cu formele cerute de lege si'lu inaintà.

Nefind indestulati nici rom. catolicii cu articlii de lege redactati in dieta, le-a casúnatu astadata cá se se alature la protestulu romaniloru uniti si asia in Iuliu 1744 inaintara cu totii unu protestu collectivu la imperatés'a.

Dupa atâtea certe si proteste in fine totu in a. 1744 vine dela Vien'a art. VI religionariu formulatu si sanctionatu asia precum se vede in colectiunea de legi, nici caldu nici rece. Aici observa Hurmuzaki, cá daca episcopulu I. Inocentie Clain ar fi reusitu cu planulu seu asia cum ilu asternuse elu la curte si'lu aparase din resputeri, cu tóta desbinarea confessionala poporulu romanu intregu ar fi trasu folosu din trensulu.²⁾

Intocma asia s'ar fi intemplatu precum credea fericitulu Eudoxiu Hurmuzaki si precum planuise însusi episcopulu; inse chiáru din acésta cauza au saritu cu totii asupra lui Clain si iau juratu perirea.

§ 76. Sechastrulu VISARION. Calugarulu Visarion a fost trimisu inadinsu de càtra patriarchulu si archiepiscopulu

1) Protestatio episcopi Fogarasiensis Joannis Klein contra diaetales Articulos, ddto Cibiny 4 Juny 1744. Hurmuzaki Fragmente II p. 121.

2) Hurmuzaki Fragmente II p. 124.

serbescu Arsenie Ioanovici Şakabent cu pasportu in regula la Banatu si in Transilvani'a, cu scopu că se desjôce si se curme tóta propagand'a catolica, pe care locuitorii protestanti de aici nu mai erau in stare de a o combate ei singuri cu successulu doritu. Unu prelatu de oricare confessiune niciodata nu ar fi pututu face o alegere mai nemerita spre scopulu ce urmarea, decâtu a facutu arhiepiscopulu Arsenie atunci, cand a insarcinatu pe Visarion cu acea missiune anticatolica. Serbu fanaticu intocma cum era multi si dintre iesuiti cari se incingeau cu cercuri noduróse de feru, la dile anumite se desbracau de camasiã si se bateau cu biciu uneoru pâna la sange, citiau câte sîepte optu óre rugaciuni, posteau si rabdau fóme, dormiau pe scanduri góle, pre lãnga acelea manifestari de pocaintia si evlavie esterióra avea si Visarion cunoscintie destulu de largi mai alesu theologice, cunoscea lume multa, peregrinase vreo doi ani pe la locurile sante, éra cu ceea ce intrecea elu departe pe iesuitii de aici mai totu unguri si germani austriaci, era profund'a cunoscintia a geniului popóraloru crescute si inbetranite intru o miie de ani in religiunea christiana invescuta, inradecinata intru tóta fiinti'a loru cu ajutoriulu ritulu si alu cartiloru rituali compuse de greci pre cand la ei sciintiele infloriau cá nicairi in Europ'a. Armatu asiã cu tóte mijlócele necesarie unei propagande fanatice, calugarulu serbu in cinci septemani a fost in stare se prefaca in ruine unu edificiu, la care propagand'a catolica incepend dela mitropolitulu Teofilu, ajutata cu totu zelulu de câtra curtea imperiala, lucrase preste cincidieci de ani cu perseverantia de feru, inse mai de multeori cu mijlóce fórte reu alese.

Pasportulu sau mai bine salva guardia data de arhiepiscopulu dela Carlovitia lui Visarion era din 12 Februaru 1742, elu inse ajunsese in Banatu numai in Martiu 1744. Pe unde va fi facutu acelu sechastru propaganda pâna atunci, nu aflamu insemnatu nicairi; numai din cum ajunsese la Lipov'a si de acolo la comun'a Capalnasiu se scie dintr'unu raportu militariu, că cnézulu (primariulu) Petcu din acea comuna a scrisu in 11 Aprile, la vice-ductorulu din Dobra anume Ioanu Ladar, că preste doue trei óre va sosi acolo unu Sechastru, pentru care se ingrijasca de salasiu, éra de

altuceva nu; se spuie inse protopopului Georgie Pop din Dobra, cá se'i traga clopetele si se ésa intru intimpinarea lui cu poporul cu faclii si asía se'lu conduca la loculul destinatu. Protopopulu a respunsu cá nici nu are ordinu dela superiorii sei si nici nu scie ce omu se fia acela, carui se se face atâta onóre. Intraceea mai sosira si doi calareti dela Lipova, cari înca provocara pe protopopu cá se intimpine pe sechastriu precum i se spusese. Preste puçinu sosi Sechastriu Visarion urmatu de calareti si pedestri in numeru mare, éra la intrarea sa multimea de ómeni se inbuldiá cá se'i sarute manile si piciórele. Se spunea cá acelu calugaru nu sciá alta limba decâtu cea serbésca, atunci inse abía se pricepe cum isi castigase sciintia mai multa cá de unu popa ordinariu din acelu vécu; destulu cá la poporul romanescu vorbia numai prin interpreti. Se nu uitamu, cá in aceeași epoca in Lipov'a, Dobra, Deva si preste totu in acelu ținutu se mai aflau colonii intregi de serbi si de bulgari asiediati acolo din anii resbóieloru austro-turcesci, prin urmare serbulu avea destui serbi amestecati cu romani si cunoscatori de limb'a romana, prin cari se póta vorbi càtra poporul nostru. Elu inse nici nu simtiá trebuintia de a intinde vorba multa si a ținé prelegeri din dogmatica, precum faceau iesuitii. Prin cuvinte scurte, dara spaimantatóre serbulu fanaticu sciù se bage in fiori pe miriadele de ómeni. Vai de capulu vostru, ati vendutu sufletele vóstre; deslegarea mortiloru vostri nu e deslegare, ci osenda; parastase, pomeni si sarindare le-ati platitu cu totulu in desiertu, la popi nelegiuiti, la nepopi; baptismulu prunciloru vostri nelegiuitu; de acestia ilu dóre pe elu mai multu, daca voru apuca se'i crésca uniati, si altele multe in limbagiulu acesta. Se mai spunea cá Visarion are visiuni (fantasii), cá preacurat'a fecióra i se arata in tóte dilele; se mai laudá cá de elu au respectu regii si principii, éra fiindcá protopopulu Georgie nu is'a inchinatu, Visarion l'au afurisitu. A dou'a di fiind dumineca, sechastriu fu rugatu se viie la biserica, elu inse respunse ómeniloru, cá pentru acea di ilu oprise prea curat'a fecióra.

In aceeași di de dumineca in 12 Aprilie Visarion plecá dela Dobr'a la Dev'a urmatu de cetele calaretie numeróse ale banatieniloru si dobreniloru, inca si de càtiva cavalerisci din regimentulu ces. reg. care purta numele proprietariului seu c.

Springer; éra mosii nostri ne spuneau din câte aflasera ei dela parintii lor, că la trecerea lui Visarion prin acelu comitat alu Hunedórei deregatorii comitatului, firesce mai toti calvini, au provocatu pe ómeni că se ésa cu ramuri verdi intru intimpinarea »Santului«, profetului, care duce viatia angerésca, nu mananca nici nu bea. Atàta se constata, că acelu calugaru era unu mare vegetarianu, că-ci nu mancá nici laptarii cum mananca ceilalti culugari cari se ținu de tipicu, mancá inse stafide, smochine, roscobe, nuci si alune, miere, póme uscate din tierile nóstre si alte vegetabilii, dara apoi si exteriorulu seu era totu asía de secu că si traiulu seu.

Ajunsu in Deva, calugarulu fu pusu la unu comerciante grecu in cortelu. Atunci in Deva se aflá si o colonia de bulgari, care nu apucase a trece nici la r. catolici cá cei din Vintiu, nici la luterani cá cei din Bungard, Rusciori, Cergau s. a. Aici aflà sechastrulu unu locu fórte acomodatú spre a combate uniunea cu Rom'a in cuvente càtu mai tari, pe care apoi unu popa neunitu le inpartasiá poporulu romanesc.

Acolo in Dev'a fiind ceva garnisóna militara, comandantele companiei ceruse prin corporalu pasportulu lui Visarion; acesta inse 'i trimise respunsu, că pasportulu seu e scrisu pe fruntea sa, adeca numele lui Isus Christos. In dilele nóstre cand cineva, fia si calugaru sau oricine, ar da unu respunsu cá alu lui Visarion, ar fi trimisu la unu spitalu spre a fi observatu daca acelu omu este in tóte mintile. Pe atunci inse ómeni că Visarion erau cautati in adinsu, pentru că comedi'a jucata cu elu se aiba totu efectulu doritu. Intr'aceea Visarion neasteptand adou'a provocare a comandantelui plecà la Orasci'a, inse si comandantele companiei trimise omu in urm'a lui, care se dea de scire la auctoritatile altui municipiu, cá se'lu arestedie. Bietulu oficiariu atàta pricepea si mai multu nimicu, elu nu putea se védia ochiurile reției aruncate preste capulu episcopulu unitu, nici nu aflase de nespus'a bucuria deşteptata între protestanti prin succesele rapedi ale sechastrului.

Càte dile va fi statu Visarion la Orascia si in alte locuri, nu se scie, in totu casulu inse elu avù timpu de ajunsu cá se tie adunari de sute si mii de ómeni, se le inspire frica de pedepsele eterne ale iadului si cea mai amara parere de reu că s'au unitu cu »latinii.« Abía dupace calugarulu ajunsese

pe la Miercurea, gubernatorul c. Ioanu Haller (1734—1756) după întielegerea avută cu comandantele generalu, dete ordinu că se prinda pe Visarion și se'lu aduca la Sibiiu.

Adusu aici și pusu la locu onestu, inse bine pazitu, generalulu îi trimitea și victualii, din care inse gustă câte puçinu, apoi le dedea la alții mai flamendi decâtu elu. Intrebatu de pasportu, Visarion produse documentulu dela archiepiscopulu Arsenie, pe care cum ilu vediura auctoritatile tiei, nu mai aflara cu cale a'lu tracta prea aspru. Îlu întrebara numai, cine este și cine l'a trimisu, la care elu respunse că l'a trimisu Ddieu și a venitu că se cunósca, daca este adevveratu, că romanii locuitori ai acestei tieri s'au abatutu dela vechi'a loru credintia și dela ritulu orientale.

Intr'una de dile fiind și episcopulu Inocentie in Sibiiu, câtu la dieta, câtu in alte afaceri, a cercetatu pe Visarion in arestu și l'a infruntatu aspru, că-ci a venitu in acésta tiéra că se turbure pacea și linistea in dieces'a sa; serbulu inse a ridicatu cum se dice manusi'a, infruntand și elu pe episcopu și dicèndu'i, că are se respundia la judecat'a de apoi pentru atâtea suflete abatute dela credinti'a vechia. Intrebatu că ce ține elu despre pap'a dela Rom'a, serbulu respunse, éca așa, este și elu episcopu că și tine.

Dupa acestea Visarion a mai fostu deținutu câteva săptămani in Sibiiu, apoi transportatu la Alba-Iuli'a, de acolo la Vien'a, de unde i detera drumulu. Unu chronicariu crede, că Visarion ar fi plecatu dela Vien'a, cu ambasadorulu Russiei la Moscova.

Se fia plecatu serbulu de aici ori și unde, dara urmele propagandei sale au remasu in acésta tiéra și efectele au fost in totu întielesulu frapante. Ruptur'a dintre romani s'a largitu, ranele s'au mai inveninatu, adversarii natiunii romane s'au inbarbatulu din nou, gubernulu a venitu in mare confusiune, éra imperatés'a devení fórte irritata asupr'a romaniloru și cu atátu mai multu asupra bietului episcopu I. Inocentiu Clain, precum vomu vedea îndata.¹⁾

¹⁾ Cine voiesce se scia mai multe despre rol'a jucata de cătra acelu Visarion se póte informa din istori'a bisericésca alui Petru Maior. din *Brevis Valachorum Historia* de Petru Bod Libri II. Cap. IV. §.-§. i. 4 usque 8; din manuscriptulu com. Miko Az oláh nemzet eredetéröl; Dr. N. Nilles symbolae vol. II. pag. 558—562.

Cu acelu resultatu alu contrapropagandei inscenate de archiepiscopulu Arsenie prin calugarulu Visarion, propagand'a catolica continuata preste cincidieci de ani de câtra iesuiti la poporulu romanu a remasu in adeveru de ruşine. Aici inse orice catolicu din dilele nóstre ar putea se puna intrebarea, cà dupace intrarea calugariloru resariteni din alte tieri in Transilvani'a era oprita de repetite-ori chîiaru prin curtea imperiala si tocma din cauza cá se nu incurce pe propagand'a catolica, cum s'a intemplat, cá gubernulu tierii se suferu aici mai multu timpu pe Visarion si se nu'lu dea afara la momentu. Respunsulu este usioru. De si Visarion era bosniacu, prin urmare suditu otomanu, Arsenie inse 'lu primise intru o manastire de ale sale, pre langa acêta elu se ferise a dice in documentulu de salva-guardia cà trimite pe Visarion cá se faca propaganda religiósá, ci spune numai, cá acelu Niculae din Bosni'a se calugarise in vecin'a manastire S. Sava, unde i se dete numele de Visarion si acum érase pléca in peregrinagiú («hagiálîcu») la Ierusalim, prin urmare elu numai càtu are se tréca prin acêta tíera. Atunci inse cum s'a intemplat, cá unu simplu calugaru strainu, veneticu cá si nenummerati altii, se fia primitu in Banatu si in Transilvani'a cu pompa triumfala, cá unu generalu victoriosu sau cá unu gubernatoru alu tierii? La oricare alta ocasiune o adunare de romani pedestri si calari esiti cu stéguri si frundiariu din mai multe comune, ar fi fost de siguru timbrata cá rebeliune si sparta cu bratiu armatu. Acuma nu. De aceea si dice unu chronicariu unguru, cà venirea lui Visarion a fost adeveratu providentiala. Deci éta respunsulu, pentruce Visarion fu lasatu cá se'si jóce rol'a sa cum 'ia placutu lui.

A mai fost si alta cauza inportanta, pentru care níci chîiaru generalului comandante din Sibíiu nu'i dete mán'a cá se maltratedie pe calugarulu favoritu alu mitropolitului serbescu. Dela venirea coloniei celei mari serbesci cu patriarchulu dela Ipek in frunte sub Leopold, serbii pre langa ce'si asigurara libertatea religiunei prin diplome, apoi pe acestea le-au si aparatu cu armele, in càtu adeca ei pusi la cale prin capulu loru bisericescu, formati in câteva regimente, in tóte resbóiele austro-turcesci au facutu casei domnitóre servitii essentiali, éra in cele din urma chîiaru tronulu Mariei

Teresiei ilu aparasera in contra rivaliloru ei, ce e dreptu, in modu barbaru, inse cu celu mai bunu resultatu pentru cas'a domnitóre. De cand exista dinastii, case domnitóre preste tieri si popóra, meritele castigate in favórea loru cu armele, prin bravura si eroismu au fost pretiuute si remunerate mai pre sus decâtu oricare altele, au si insuflatu cu totulu altu respectu decâtu simplele plansori, suplice, reclamatiuni, recourse, memoriale, proteste. Cas'a domnitóre pâna la Mari'a Teresi'a avuse din Transilvani'a fórte puçinu ajutoriu militariu, atátu de puçinu, in càtu acela nu se putea compara de locu cu ajutoriulu serbescu. Aici clasele privilegiate se subtrageau cu prea puçine esceptiuni dela purtarea armeloru in servitiulu casei domnitóre, éra propriulu poporu nu 'i era permissa purtarea armeloru pâna la militarizare, inse si de atunci încóce pâna in 1847 numai cá esceptiune.

Adaogemu la tóte acestea ceea ce este éra si bine sciutu, cà mitropolitulu serbescu dela Carlovitiu isi formase unu dreptu de jurisdicțiune nu numai preste diecesele si clerulu romanescu neunitu din Ungari'a si Banatu, pe unde se si infipsese prea bine, dara si preste clerulu din Transilvani'a, la care aspirase si 'i cerea recunóscerea dela imperatés'a; cà-ci adeca ceea ce voiserá fórte multi catolici ungureni si ardeleni, cá pentru bisericile romanesci se introducea ritulu latinu, se cassedie episcopiile unite de ritu grecescu si se incorporedie diecesele la cele latine, cá cu atátu mai tare se crésca veniturile acestora, la o specula cá acésta se pricepeau fórte bine si calugarii serbiloru, éra ajungerea scopului loru era se fia cu atátu mai usióra, cà ei nu aveau se schimbe ritulu, ci numai se se acapere de executarea lui prin episcopi serbi, monastiri serbesci, asessori serbi, protopopi serbi si la parochiile cele mai bune popi serbi, întocma precum era in Banatu si in comitatulu Aradului pâna la infintiarea mitropoliei gr. resaritene nationale romane in dilele nóstre. Adecá: nationalitatea cu limb'a si averea poporului castigate cu sudori de sange, pusa intre focu si apa. Toti se ia dela romanu, lui in schimbu se nu i se dea nimicu.

Asia dara calugarulu serbu a fost in tóta privinti'a aseçuratu de întreprinderea sa, éra arestarea si detentiunea sa in Sibíu a duratu numai pre càtu timpu s'a cerutu, cá

pre langa greutatile de atunci ale caletoriei posteloru, se mérga informatiunile la Vien'a, éra de acolo se ajunga incóce ordinu, cá Visarion se fia trimisu la Vien'a cu paza onesta, adeca in societatea unui oficiariu c. r.

Bine; dara apoi cineva totu trebuea se cada victima si se fia pedepsitu pentru rezultatele propagandei serbesci. Acea victima a devenitu episcopulu Ioanu Inocentie Clain intr'unu modu ce striga la ceriu.

§ 77. Caderea episcopului INOCENTIE devenitu victima pentru natiunea sa. Exiliu. Turburari necontenite. Renuntiarea. Era in dio'a de Rusalii 1744. Dupa câte patise in dieta si dupace Visarion acum era scosu din rol'a sa, episcopulu Inocentie esise la vecinulu orasielu romanescu Selisce, pentrucá in acea di mare se celebre die acolo s. liturgia. Teologulu auditoriu generalu Balogh nu a lipsitu de langa episcopu. Atáta le trebui locuitoriloru din Selisce, cá se védia in biseric'a loru alaturea cu unu episcopu de ritu orientalu si pe unu iesuitu unguru, rasu de totu, in portu care differe cu totulu atátu de portulu popiloru orientali cátu si de alu calugariloru, pe langa acestea vorbindu fórte reu romanesce. »Ce cauta acestu popa latinu in biseric'a nóstra tocma acuma?«

Destulu cá in acea di de Rusalii ómenii au mersu pâna in curtea bisericei, dara in laintru nu a intratu nimeni altulu decátu numai primariulu si juratii, cari fusesera obligati a intra in calitatea loru cá deregatori ai comunei. Se se cugete oricine pe unu minutu in dispositiunea sufletésca a unui episcopu batjocoritu in modulu acesta si in presenti'a lui Balogh, cu care numai bine nu se avea. Mai spunu chronicarii, cá in ór'a servitiului ddiescu primariulu incepend se'i curga sange din nasu, fu silitu se ésa din biseric'a. La momentu casulu acela fu judecatu de càtra totu poporulu cá semnu reu si pedépsa dela Ddieu, pentrucá a intratu in biseric'a dejá spurcata prin »latini« si »uniati«, apoi si primariulu însusi a desmentatu pe poporu, cá se nu intre in biseric'a. Adeca un'a pentru alt'a: catolicii erau opriti prin decrete si sub pedepse, cá se nu cutedie a se insoçi cu cei de alte confessiuni si se nu'si dea pruncii la scólele loru. Se scie inse si din acte,

si din traditiune, chiaru si din experienti'a betraniloru septuagenari si octogenari de astadi, că înca si dupa mórtea imperatului Iosifu pàna târdu nebuni'a ómeniloru ajunsese asia departe, in càtu mai alesu in Banatu si pe la Arad multi neuniti isi țineau de pecatu oricand ar fi fost siliti de impregiurari, că se siédia la mésa si înca se si manance inpreuna cu unu unitu. Totu cam acelu gradu de tolerantia si charitate christiana domnia si intre rom. catolici cu reformatii, éra popii loru se injurau in predice unii pe altii cá nisce corbi.

Sinodulu din Iuliu 1744. Strimtoratu din tóte partile, episcopulu convocase la Blasiu unu sinodu generalu compusu din protopopi, preoti si mai multi mireni fruntasi, nobili si nenobili, cu scopu că se mai informede odata pe reprezentantii poporului si se le céra parérile loru asupra situatiunei. Actele acelui sinodu nu se afla intre cele publicate de I. M. Moldovanu din vreo 16 sinode; Nilles au aflatu urmele lui in archivulu episcopatului r. catolicu din A.-Iulia, in care inse nu arata incai lun'a cand s'a ținutu acelu sinodu nefericitu, éra Petru Bod si anonimulu lui Miko numescu lun'a lui Iuliu, in care se ținuse acelu sinodu, care sémana cà pre càtu era de numerosu pe atàta fusese si sgomotosu. In lipsa de actele autentice sinodali inpartasimu dupa isvorulu citatu acestea lucrari ale lui:

1. Episcopulu a descoperitu sinodului, că dupa tóte fatigele puse la Vien'a, de acolo fu platitu numai cu vorbe dulci. Aici acasa diet'a nu voiesce se accepte si se publice diplom'a imperatésca »fàra circumscriptiune«, adeca modificata, marginita in recunóscerea drepturiloru cuvenite bisericei, clerului si poporului; aceasi dieta nu se invoiesce nicidecum, că din nobilimea (boierimea) de nationalitate romana se se aplice individi in deregatorii mai inalte; tocma din contra, dupace diet'a primí rescriptulu Maiestatii Sale relativu la cestiunile acestea, ea recurse si cerù, că romanii se nu fia considerati intre adeveratii fii indigeni ai patriei. Acelu recursu alu dietei pe care episcopulu îlu avuse in vreunu transcriptu, fu cititu intregu in audiulu sinodului; se intielege apoi, că pentru cei cari nu sciau latinesce, a fost esplicatu in limb'a materna. La audiulu acestora membri nobili si nenobili s'au turburatu (multum commovit) cu atàtu mai vîrtosu dupace episcopulu a mai ada-

osu, că diet'a lucrédia, cá si partea romaniloru căti se bucurau pàna atunci de libertatea personala si de libera migratiune, se o iobagésca si se o lege de glia, cá se nu se mai póta misca din locu, éra acésta mesura o ia diet'a tocma pre cand curtea imperiala decisese, cá de aci incolo iobagii se muncésca la domni numai câte trei dile in septemana si nici ei se nu se póta muta, nici domnii se nu'i arunce dela unu locu la altulu.

2. Episcopulu a mai pusu cá se fia cititu si rescriptulu prea inaltu din 9 Septembrie 1743 constatoriu din diece puncte, adusu cu sine dela Vien'a. Atunci audind clerulu că curtea imperiala îi limitase si taxele rituali pentru sarindariu si celelalte functiuni, s'a turburatu (conturbatus est clerus); éra cand ajunsera la paragrafulu ce ținea, cá episcopulu se plătésca dela sine salariulu teologului auditoriu generalu, episcopulu sculanduse isi depuse palari'a si dise: »Sau eu nu voiu fi episcopu, sau că aceluî ce siede la mine in cortelu, nu'i voiu da si alimentu.« — Intre altele odata ar fi mai disu episcopulu: »Sau va trebui se schimbati ritulu, sau se cugetati la altuceva.«

Scopulu acestui sinodu era, cá atātu clerulu cătu si nobilimea si plebea se se consulte si se judece, daca mai trebuie se lucre cineva in caus'a loru, adeca in caus'a bisericeii si a natiunei; éra daca se va afla că trebuie, atunci se ingrijasca de spese. Apoi daca nu voru putea castiga tóte câte li s'au promis, atunci se se intrebe, daca voru se mai țina la uniune sau nu?

Resultatulu aceluiasi sinodu a fost: clerulu, nobilimea si plebeii au datu in scrisu, că ei voru se renuntie la uniune, daca nu li se voru acorda tóte câte cerusera; ba înca partea mai mare din plebei a declaratú dicènd, că »ori li se voru impliní acelea ori nu«, ei totu se voru abate dela uniune; éra de atunci încóce schism'a se intinde multu mai tare.

Precum s'a premisu mai sus, acestea informatiuni despre sinodulu din Iuliu 1744 le avemu din archivulu episcopatulu r. cat. asia cum se vedu la Nilles (Vol. II. p. 562). Nilles mai dà (pag. 556) o alta informatiune de coprinsu, că episcopulu Inocentie a fost denuntiatu la curte, cá si cum venirea serbului Visarion si propagand'a acestuia s'ar fi in-

templatu cu scirea si cu voi'a episcopului, cu scopu cá prin propagarea schismei se aduca in strimtóre pe curtea imperi-ala, se o induplece a'i acorda tóte pretensiunile lui. Nici-o minciuna nu a fost vreodata atátu de absurda sau de in-dracita pusa in cursu asupra romaniloru, pentru cá se nu fia crediuta si una cá aceea, chiaru si in Vien'a. S'a crediutu si acea infamia, din care cauza adaoge Nilles, a fost citatu episcopulu la curte spre a se purifica (in textu se dice pur-gatio, curatire).

P. Bod, care a scrisu numai la douedieci de ani dupa acelu sinod si care a fost in positiune de a'si castiga dela gubernu multe acte relative la unirea romaniloru, despre acelu sinod din 1744 scie se spuna numai atáta, cá episcopulu a propusu sinodului: Acum amu ajunsu timpulu, cand aveti se aratati cá sunteti in adeveru uniti (vere unitos) cu biseri'ca rom. catolica, si cá asía puteti se usati si se ve folositi de libertatile si de scutintiele date prin diplomele imperatesci; sau cá sunteti neuniti, si asía la diplomele cesareo-regesci nu țineti de locu (ad se minime pertinere). Dupa multe alte dis-cursuri asupra uniunei s'a deschisu intre cleru o colecta de bani intr'o suma órecare, cu care apoi episcopulu a caletoritu la Vien'a, unde era chĭamatu, si nici s'a mai intorsu in Transilvani'a. Intr'aceea anulu 1744 se inchieie cu turbu-rarile romaniloru. (Libr. II. cap. IV § 10-o.)

Despre rol'a jucata de Visarion informase comandantele generalu pe curtea imperiala. Despre rezultatele sinodului din Blasĭu a scrisu gubernatorulu pe largu la cancelari'a transilvana din Vien'a.

Hurmuzaki scie, cá si teologulu Balogh inaintase din partea sa unu raportu, cu care acúsá fórte greu pe episcopu. Clain inse in luptele sale de patrusprediece ani¹⁾ isi mai castigase vrășmasi càti peri in capu, precum se dice pe la noi, prin urmare i s'au aflatu si acusatari mincinosi in abundantia.

Nilles numera (p. 579—580) si causele canonice, pentru care episcopulu Inocentie a trebuitu se cadia. Lui Dr. Nilles cá profesorulu de dreptulu canonicu ii fu prea usóru a descoperi

¹⁾ Denumitu episcopu in 1729 confirmatu in 1730.

acelea cause din cele intemperate dupa fug'a lui Clain la Rom'a, noi inse cá necanonisti lasamu acésta thesa de a dreptulu in grij'a canonistiloru din cele patru diecese greco-catolice romane. Din partea nóstra aflamu, cá pàna a nu ajunge la Rom'a si la dreptulu canonicu, se ne punemu o intrebare prealabila aici acasa in Transilvani'a.

In rescriptulu din 9 Sept. 1743 imperatés'a oprise pe episcopu cá se nu mai mérga la Vien'a fara permissiune. Nu trece unu anu si episcopulu este acum citatu la Vien'a si datu in judecat'a cancelariei transilvane, ai carei personalu intregu era din mireni de trei confessiuni religioése, catolica, reformata si luterana. Ce ar dice dr. Nilles si toti canonistii din Rom'a, cand ar afla undeva scrisu, cá anume in dilele Mariei Teresiei unu episcopu catolicu de ritu latinu, unguru, germanu sau de oricare nationalitate, ar fi fost subtrasu in cause curatu religioése dela judecatorii sei naturali si aruncatu in ghiarale unui tribunalu de mireni necatolici si inca adversari declarati ai lui? Intr'unu casu cá acela ar fi saritu tóta lumea catolică cu proteste inflacarate in ajutoriulu unui episcopu, care ar fi fost asupritu intr'unu modu cá acela si ar fi pretinsu cu tóta energi'a, cá episcopulu inculpatu se fia trasu inaintea judecatoriului seu naturalu, care pentru unu catolicu putea se fia numai bisericescu, prin urmare in casulu lui Clain sau sinodulu conformu canónelor si praxei resaritate, sau unu arhiepiscopu si in instanti'a suprema scaunlu Romei, éra nicidecum unu cancelariu sau ministru, nici chiáru in casu cand unu episcopu ar fi fost acusatú pentru vreunu delictu comunu si ordinariu.

Nu, episcopulu I. Inocentie Clain nu a fugitu la Rom'a inpinsu de consciinti'a vreunui delictu alu seu, ci elu s'a datu la o parte numai de fric'a tractarei brutale prin adversarii sei, toti solidari si conspirati asupr'a lui. Scenele furtunóse din dieta, de cand era se fia batutu si aruncatu pe feréstra, îi bagase fiori in tóta fiinti'a sa. Din ór'a in care i s'a denegatu audienti'a la imperatés'a si a fost trimisu la Cancelari'a Curtii cá se se desculpe (ut se purget), episcopulu a pututu prevedé ceea ce'lu asteptá. Hurmuzaki dice cá apucase a merge unu popa la episcopu, care'i descrise cu colori vii mani'a imperatesei asupra lui. Amu vediatu si noi si amu

cititu in juni'a nostra epistola autografa a episcopului, adresata la Blasiu, in care numise pe unu Cserei dela cancelari'a curtii, care mersese la densulu cá se'i descopere totu mani'a imperatesei, éra dupa aceea ii dete consiliu cá se'si védia de capu. Au pututu se fia prea bine si unu popa, si unu mireanu intrigantu, înca si mai multi cu role inpartite, cá se'i insufle frica si se'lu induplece a fugi la Rom'a.

Informatiunea schitiata mai sus despre rezultatele sinodului din 1744 nu este de locu autentica, nici cá protocolu verificatu, nici cá actu subscrisu de cineva si nu se scie prin cine va fi fost pusa in archivu. Se o consideramu totusi pe unu minutu cá autentica, se o analisamu punctu de punctu, cá dóra vomu afla vreunu conclusu alu sinodului, vreo mesura luata de episcopu, prin care se fia lovit in oricare lege, sau politica sau bisericésca. Nimicu din tóte acestea.

Daca episcopulu va fi disu, cá la Vien'a era consolatu numai cu vorbe dulci, pentrucà de si imperatés'a dedea resolutiuni mai preste totu salutarie, aici inse in tíera nimeni nu voiá se le duca in deplinire, acésta in anii urmatori a recunoscutu insasi Mai. Sa de repetite-ori, precum vomu mai vedea.

Despre sórtea diplomei episcopulu a spusu sinodului numai adeverulu. Cerbici'a dietei si planulu de a iobagi si pe ómenii liberi erau cunoscute bine imperatesei.

Sa cititu in sinodu rescriptulu desu citatu; apoi acela trebuia se fia publicatu, pentrucá clerulu si poporulu se cunósca totu bun'a vointia a imperatesei. Episcopulu ar fi meritatu inputare seriósa tocma daca nu ar fi publicatu rescriptulu. Cá clerulu s'a turburatu pentru limitarea taxeloru stolari, nu e nici-o mirare. Regularea taxeloru pentru functiuni preotiesci a fost si in biseric'a romaniloru de competentí'a sínodeloru; in casulu celu mai reu trebuia se se céra opiniunea sinodului. Dara ce regulare incapea, pre câtu timpu serbatorescile promissiuni coprinse in diplome, in resolutiuni si rescripte nu se inplinisera mai nicairi in totu coprinsulu tieei; nici portiuni canonice in agri si fenatie, nici locuri pentru case parochiali si gradini, nici scutire de iobagia, de vami si decime, nici chiaru de batai trupesci; mai lipsia cá se se micșioredie si venitul din patrafiru, pentru cá popii cu fa-

miliile loru se remăie peritori de fόμε. Clerulu avù tóta dreptatea că se reclame in contra acelei mesuri, cu a carei dictare consiliarii ardeleni insielasera pe imperatés'a, precum o mai insielasera de nenumeratori.

Că episcopulu nu putea se suferi in cóst'a sa theologu, latinu sau grecu, totu atăta, investitu cu o sfera de activitate exorbitanta si degradatóre de auctoritatea episcopésca, era unu lucru, care ar fi trebuitu se se intieléga de sine chiaru si inainte cu 150 de ani. Acelu teologu armatu cu instructiunile date lui, era unu votu viu de neincredere absoluta din partea Curtii in credinti'a, in sciinti'a, in destoinici'a si chïaru in lealitatea episcopiloru uniti, unu tutoratu din cele mai umilitóre.

Nu se póte nega, că anume la inceputulu unirei Athanasie avuse mare trebuintia de unulu, póte si de doi trei teologi adeverati si buni canonisti, cari se'i fia de totu ajutoriulu in descurcarea unui mare numeru de afaceri bisericesci si in curatirea bisericei resaritene, acum catolice, de mai multe doctrine calvinesci infiltrate in o suta de ani si mai bine. Chïaru si dupa Athanasie au mai pututu se aiba episcopii uniti trebuintia de câte unu bunu canonistu, precum au si cei de ritu latinu, inse nu teologi inpusi de sila, nu poruncitori si nici investiti cu activitate de politiai si detectivi, precum au fost in adeveru cătiva din acei teologi, pe cari betranii nostrii ii țineau prea bine in minte. Scurtu, teologii pusi de cătra curtea imperiala in cóst'a episcopiloru, erau investiti cu jurisdictiunea exercitata asupra mitropolitiloru sub domni'a principiloru reformati de cătra superintendentii si parochii curtiloru. In ambele casuri autonomi'a bisericesca devenise a ironia, o vorba in ventu.

Că episcopulu ar fi spariatu pe membrii sinodului cu schimbarea ritului. Daca in adeveru 'iar fi spariatu, ar fi avutu érase tóta dreptatea probata cu exemple numeróse, pe care le cunóscemu prea bine dela parintii si protoparintii nostri. Nici-odata clerulu latinu din acestea tieri nu renuntiasa la planulu de a cassa ritulu orientale. Preotii de ritu latinu din acésta tiera, de si necasatoriti, dara avend mai preste totu fôrte puçini poporeni, in mai multe locuri nici câte diece familii, uneori abia câte diece suflete, prin urmare si venitu miserabilu, se faceau luntre si punte, cá se traga familii ro-

mâne unite la ritulu latinu, pàna cand in urmarea nenumera-
teloru certe in cursu de vreo treidieci de ani, in fine chiàru
episcopulu Bajtai reflectatu si dela Curte, se vediù silitu a
comanda popiloru sei prin cerculariu, cá se lase in pace pre
locuitorii de ritu orientale. Vedi in suplementu.

De altmentrea tragerea dela ritulu orientale la celu la-
tinu in multe ținuturi nu a incetatu nici in dilele nòstre.

Cà clerulu, nobilimea si plebea aru fi declaratulu in scrisu,
cà daca nu li se voru da tóte acelea câte au cerutu, ei toti
voru renuntia la unire cu biserie'a Romei, éra o parte mare
a plebei ar fi strigatu, cà ori li se voru da ori nu, ei de acea
uniune nu voru se mai scia.

Daca in adeveru acesta fu rezultatulu sinodulu dela
Blasiu din Iuliu 1744, apoi oricine a urmaritu cu tóta in-
partialitatea tóte peripetiile prin care trecuse afacerea uniunii
in cursu de ani cincidieci, va recunósce cà de acelu resultatu
se voru putea mira numai spiritele destulu de naive, care
înca totu mai credu, cà in lumea christiana miriadele de ómeni
voru fi trecènd dela o confessiune religiósã la oricare alt'a
curatu numai din convictiune despre escelenti'a dogmeloru
credintiei. Dupa atâtea aberratiuni confessionali câte au ve-
diutu, prin câte au trecutu si pre câte le-au platitu popórale
europene cu sangele loru in vreo 370 de ani, credemu cà ar
fi timpu, cá in cestiumi asiã delicate si de suprema impor-
tantia, precum este mai vîrtosu trecerea ómeniloru in masse
mari dela o religiune sau confessiune la alt'a, se nu ne mai
facemu illusiuni, se nu ne mai legamu ochii, nici se ne
astupamu urechile.

Adeveratele cause ale desbinarei celoru doue biserici mari
din Rom'a vechia si Rom'a noua nu au fost dogmatice; dog-
mele si institutiunile au fost numai pretexte reu mascate.
Desbinarea trebuea se urmedie in urmarea rivalitatiloru mil-
lenarie dintre popórale de rassa grecésca si d'intre cele de
rassa italiana. Mai virtosu dupa apunerea imperiului apusénu
rivalitatile celoru doue elemente s'au transformatu in cestiume
de putere politica preponderanta. In Rom'a noua sau Con-
stantinopolea imperialismulu a mai duratu preste un'a miie
de ani, cu putere, cu lustru, cu prestigiu mai multu sau mai
puçinu, cand cadieud cand iar sculanduse, odata trantitu si

batjocoritu in cursu de șisiedeci de ani până la sange de cătra asia numitii Latini. In aceleasi vécuri italianii cu capital'a loru nu voiau se remana mai pre josu de cătu grecii, cari apucasera a scóte si limb'a latina din afacerile publice, conservand numai numele de »imperiu romanu«, care inse acuma in realitate era grecescu. Asia italianii venira la ide'a de a se desdauna pentru domni'a politica a imperiului perdutu prin concentrarea potestatii bisericesci in Rom'a vechia pentru tóta lumea christiana. Dara fal'a traditionala a clerului orientale si fric'a de a perde venituri colossali prin apellatiuni si recourse dese la Scaunulu Romei vechi si alte interese materiali nenumerate au inversiunatu pe regimentele de calugari greci din totu orientulu si desbinarea fù gat'a. Capital'a imperiului si resiedinti'a imperatorului pamentescu, isi diceau ei, este acum Constantinopolea. Rom'a noua, se fia si resiedinti'a imperiului cerescu, alu religiunei totu aici, éra nu in Rom'a vechia. Preste acésta imperatorulu bizantini înca le-ar fi placutu fórte, cá se aiba pre toti cincii patriarhii ecumenici in potestatea loru. Pe patru ii avea, pre celu din Rom'a vechia nu; acesta sciù se'si apere positiunea sa independenta in mai multe vécuri asia de bine, in cătu mai multu timpu ajunsse cá se domine elu preste tronuri și coróne.

Éca adeveratele cause a le desbinarii celoru doue biserici mari; ele se manifesta in geniulu popóraloru multu mai curend si mai bine decâtu in texturile santei scripturi, interpretate in una miie șiepte sute de ani de cătra miș de theologi asia, cá intielesulu loru se devina dintr'unu vécu in altulu totu mai intunecatu.

Popórale Germaniei nici-odata nu s'aru fi ruptu de cătra scaunulu Romei numai din caus'a dogmeloru. O suta de Luteri si totu atáti Melanchtoni, Calvini, Zwingli aru fi pututu se combata in tóta viati'a loru dogmele, înse rupturile violente, sangeróse, rusinatóre fórte pentru religiune nu aru fi urmatu, daca acelea popóra nu aru fi devenitu in cursu de mai multe vécuri tributarie poporului italianu sub firm'a primatului papii. Milióne multe curgeau pe fiacare anu din tierile germane si din altele in saculu fàra fundu alu Romei, pana cand specul'a necurata cu indulgentiele a pusu la proba pa-

tienti'a tuturoror. Jafurile calugariloru din Orientu au inpinsu tieri intregi, milióne de locuitori in bratiale lui Mohamed; rapacitatea celoru din apusu au datu nascere la sectele protestante si la resbóiele religionarie.

Poporulu romanu a fost aruncatu aici in Daci'a, fórte departe de Rom'a vechia, pre cand biserie'a christiana nu avea nicairi caracteru publicu si organismulu ce va fi avutu ea nu era cunoscutu. Romanii inse pre langa limb'a loru materna si o multime de credintie sau superstitiuni, rituri sau ceremonii ethnice au mai adusu cu sine si unu conceptu maretiu, sub care poporulu nostru isi cugeta o putere cu totul extraordinara, aprópe divina, cum si o intieptiune si iubire de dreptate totu asia de mare, éra acelu conceptu, acelea calitati elu le coprinde in cuventulu Imperatu (Imperator.) Conceptele de Rex et Princeps romanii le perdusera de multu; éra cand audira pe popórale slave dicènd la domnitorii loru Kral si dupa ei ungurii Király, au inceputu se dica si romanii la domnitorii altoru popóra Craiu, in mintea loru inse Craiu este multu mai puçinu decátu imperatu, care dupa conceptulu romanescu face Crai, precum face si Domni preste poporulu sau neamulu romanescu. De aici vine, cà si traducatorii cartiloru sacre cuventulu Rex l'au tradusu preste totu cu Imperatu conformu traditiuniloru milenarie ale poporului, carele din originea sa este imperialistu si inca in acelu intielesu, cà si religiunea sa o crede a fi religiune a imperatului Romaniloru. Cum acésta? Éca asia, cà de si poporulu acesta fusese ruptu si departatu dela imperiulu apusanu alu Romaniloru, elu inse a remasu in necurmata comunicatiune cu cestalaltu imperiu, totu alu Romaniloru, multu mai apropiatu de patri'a sa Daci'a din tóte punctele de vedere, atátu inainte càtu si dupa desbinare pe terenulu religiosu. Relatiuni politice, comerciali, bellice si cu atátu mai virtosu religióse au adusu mereu in contactu pe locuitorii Daciei, pe uscatu si pe apa cu capital'a imperiului resaritènu; clerici si seculari din Daci'a au asistatu in tóte timpurile la solemnitati bisericesci executate in presenti'a imperatului si a curtii sale, pe care apoi Domnii tieriloru romàne si clerulu le-au decopiatu si introdusu acasa la ei pentru tóte vécurile, cá pe religiunea care era si a imperatului.

Apucatu poporul romanu transilvanu din acésta parte a stravechiloru sale traditiuni religióse, a fost usóru autoriloru unirei de inainte cu doue sute de ani a le dice: éta de aci inainte nu mai poruncesce turculu in acésta tíera, ci numai »imperatulul Romaniloru«; deci se cuvine cá se ve alaturati si voi la legea lui cu atátu mai vîrtosu, cá numai elu are putere cá se ve smulga din spurcat'a síerbitute rúşinatóre, sub care gemeti de sute de ani.

»Imperatulul Romaniloru,« trimisulu lui Ddieu pre pamentu! La inceputu cei mai multi romani si mai alesu clericii inca necalviniti au crediutu in omnipotentia imperatésca, apoi au asteptatu implinirea promissiuniloru diece, douedieci, cincidieci de ani, pàna la episcopulu Inocentie; éra cand au vediutu cá nici »Imperatulul Romaniloru« nu invinge cu »domnii« si nu póte desrobi nici chiaru biserica, éra mai vîrtosu cand aflara cá pintre popii loru se amesteca popi si calugari de alte limbi, in portu cu totulu strainu cá si ritulu loru bisericescu, comandand si disponend in curtea episcopului, in consistoriu si in sínóde, atunci patientia loru fu pusa la cea din urma proba. Nu asia întielegeau romanii »Religiunea imperatului Romaniloru,« si iesuitulu Balogh et Consortes ar fi trebuitu se afle odata, cá aici in Dacia nu aveau a face cu selbaticii din republic'a Paraguay, organisata de cátra societatea Iesuitiloru, ci cu unu poporu, care in mania tuturoru calamitatiloru secularie si in lipsa mare de literatura scrisa, era in proprietatea unui tesauru bogatu de traditiuni milenarie, avea resturi de o cultura fórté inaintata, in limba sa, intr'o fòntana nesecata de literatura nescrisa, cum si in industria sa de casa, ale carei urme cercetate mai de aprópe, ne ducu la originile ei de doue si de trei mii de ani; in fine mai pre sus de tóte poporul romanu avea o religiune christiana, coprinsa cá intr'unu cadru elegantu in ritulu seu classicu, carui nimicu altu nu'i lipsesce, decátu cá se fia curatitu de unele fantasii prevaricate multu mai tardiu in corpulu lui prin mani incompetente si apoi se fia executatu cu demnitate si pietate.

Din totu decursulu lupteloru confessionali si mai de aprópe din tóte luptele si suferintiele prin câte trecuse desu numitulul episcopu ese la lumin'a dilei, cá in 1744 nu acelu

pastoriu trebuia să fie citat la Vien'a și datu în judecată, ci cu totul alți oameni, între aceia mai mulți rom. catolici, cari dacă le-ar fi plătitu cineva sume grele de bani, totu nu aru fi lucratu mai cu mare zelu spre a paraliza și chiaru nimici toate planurile curții imperiale, pe care le avuse ea cu unirea bisericeii Romanilor din țările coróniei ungurești. Episcopulu latinu, iesuitii și aristocrații catolici au lucratu îndată dela începutu în contra planului unirii și au continuatu pe acea cale până la Iosef II și anume:

1. Prin provocare la canonulu 9 din conciliulu lateranu IV, adeva prin arogant'a pretensiune, că după ce mitropoli'a fusese apasată la gradul de episcopie, după restaurarea episcopiei latine în Alba-Iulia, episcopi'a unită se făcuse degradată la stare de vicariat și episcopulu nici în reședinția de până acum se nu făcuse suferitu, ci se'lă mută airea undeva. Acea pretensiune a fost adevărată batjocura aruncată în fața clerului și a hierarchiei greco-ressaritene,¹⁾ era batjocuri de acestea că produse ale truției și desiertatunii, se ținu minte pentru totdeauna.

2. Instrucțiunile foarte umilitoare pentru episcopu date teologulu iesuitu.

3. Să se facă cea mare ce se făcea cu sărbătorile, că resaritenii sau se adopte și ei calendarulu Gregorianu, sau dacă nu'lă voru pe acesta, se țina sărbătorile ambeloru rituri spre cea mai mare daună economică și morală, precum și fără a visa măcar, că introducerea așa numitulu calendaru în bisericile resaritene presupunea mai multe schimbări în cartile rituale, care ceru unu studiu minutiosu, pe care'lă potu face numai teologii de profesiune.

4. Vacanțiile cele îndelungate la scaunulu episcopiei și anume dela mórtea primulu episcopu Athanasie I întemplată în 19 Augustu 1713 până la 1721, când fu asediatu în scaunul Ioanu Giurgiu Pataki, șapte ani; dela mórtea acestuia în 1727 până la hirotonirea lui Inocenție patru ani; dela

¹⁾ Transilvania din 1869 Nr. 21 pag. 255, unde este citat decretulu Nr. 62 din 1717. Vedi și siematismulu clerulu gr. catolicu de Alba-Iulia 1871.

Mai multe la Nilles despre episcopate de două rituri Vol. II pag. 760—869 și mai virtosu 770—775. De necessitate ritum graecum conservandi.

departarea lui Inocentie in Rom'a 1745 pàna in 1751 numai vicariatul s'iese ani; tóte acestea vacantie petrecute sub administratiunea si tutoratulu iesuitiloru dela Clusiu si a theologului asiediatu in Blasiu au fost cá precugetate si planuite inadinsu, cu scopu cá se abata pe romani cu diecile de mii dela uniune cu biserica Romei, éra in lipsa de preoti perduti prin mórte, candidatii se alerge care unde le era mai indemana, la vecin'a Curtea de Argesiu, la Bucuresti, Arad, chiaru si la Carlovitiu. Aristocrati'a sbiera in diete, cá popi romanesi ar fi preste mesura multi; erau si calugari prin monastiri. Cu atátu mai vîrtosu intréba orice omu nepreocupatu, cum s'a pututu, cá anume dupa mórtea lui Athanasie I se nu se afle unu singuru preotu sau protopopu veduvu ori calugaru, omu cum se cade, cá se merite a fi inaltiatu la trépt'a episcopiei si clerulu se nu astepte s'ieste ani pàna ce va veni unu bietu de omu teneru dela scóle, inse si acela crescutu si hirotonitu in ritulu latinu. O eróre mai grosolana decâtu a fost acésta, nu se mai putea comitte alt'a. Dara parintii iesuiti din Clusiu nu avusera incredere cátra nici-unu popa romanescu? Atunci neincredere pentru neincredere, prepusu pentru prepusu. In 38 de ani 17 ani de vacantie la scaunu au fost una din mesurile cele mai stàngace, care au avutu rezultatele diametralu opuse la cele asteptate de curtea imperiala si de iesuiti, nedorite inse de asia numitii patrioti din tíera. Propagarea unirei bisericesci cu Rom'a a fost din natur'a sa unu evenimentu mare din punctu de vedere alu Casei domnitóre, cum si din celu romanescu; inse ori-cand e vorb'a despre acea propaganda, avemu se distingemu strinsu intre scopurile Dinastiei si ale scaunului Romei de un'a, intre ale catoliciloru de ritu latinu din acésta tíera de alta parte, cá-ci acelea scopuri au differitu fórte tare si mai differu pàna in dio'a de astadi.

5. Despre incercarile perseverante de a schimba ritulu s'a vorbitu mai in sus si va mai fi ocaziune.

6. Lips'a totala de orice usiorare a clerului si a poporului, neinplinirea nici-uneiia din favorurile promise sunt documentate si pàna aci prea de ajunsu.

7. Din tóte inse gón'a, maltratarea morala si departarea episcopului Inocentie au spartu tóte barierele oricarui cumpatu

si au datu de lucru curtii imperiale pe 35 de ani inainte. Gón'a pornita asupra acelui episcopu cu totul innocentu a ranitu pàna in sufletu pe cei mai multi romani si 'iau facutu se védia unu abisu (prapastia) de mórte inaintea loru. Multe griji, necazuri si suparari au avutu Mari'a Teresi'a in cei 40 de ani ai domniei sale, dara si neplacerile avute cu romanii ocupa intre tóte acelea unu locu de frunte. Asía se intempla totdeuna, de câte-ori intre unu poporu si unu suveranu se lungescu consiliari intriganti, cari seducu adesea si pe suveranii cei mai intiepti si mai binevoitori.

Despre evenimentele desfasurate indata dupa departarea episcopului si continuate cu perseverantia fatala, stà astadi la dispositiunea istoriciloru unu frumosu numeru de documente, din care pentru lectorii nostri numai càtu vomu cita pe câteva, éra folosirea loru ulterióra este de competenti'a istoriciloru eclesiastici.

§ 78. Acte publice si alte documente relative la turburarile confessionali dintre romani dela 1745 pàna la 1770. Unu cerculariu alu guberniului tierei datu din Sibiu 6 Aprile 1745 cu scopu de a infrena si linisti turburarile confessionali, scrisu de gubernatorulu c. Ioanu Haller si de cancelariulu Georgie Pongratz.

In acelasi timpu gubernulu comitte auctoritatiloru municipali, cá se citésca si se esplice poporului coprinsulu rescriptului din 1743, éra luarea bisericiloru a unora dela altii se nu o mai suferu.

In 28 Iuniu 1745 gubernatorulu c. Haller scrie prefecturei din districtulu Fagarasiului, cá se permita popiloru si boieriloru uniti si neuniti a se aduna, si a tینه disputațiune publica cu protopopulu Vasilie din Fagarasiu, care era unitu, sub presiedinti'a prefectului. Neunitii temenduse de vreo cursa, la inceputu n'au voitu se se adune, au fost inse ascurati cà nu li se va intempla nici unu reu. Adunarea s'a tینutu in 17 Iuliu si bietii popi au disputatu despre primatululu papii, in care protopopulu Vasilie iute de fire, a perdutu joculu,¹⁾ éra turburarea in acelu districtu crescù si mai tare.

¹⁾ Petrus Bod T. II. C. IV. § 13.

Vediendu curtea imperiala din raporturile dela Sibiiu, cà dupa departarea episcopului Inocentie turburarile intre romani se incingu totu mai tare si devinu totu mai serióse, cu decretu din 30 Augustu 1745 a trimisu pe episcopulu rutenu Mich. Manuil Olsavszky dela Muncaciu, cá se incerce a impaca pe romani; acesta inse nu s'a incumatatu se mérga atunci indata intre romanii infuriati.

In 15 Aprile 1746 imperatés'a nacajita infrunta pe gubernu si pe sasii din Sibiiu din caus'a serbului Visarion si pentru batjocur'a intemplata episcopului in dio'a de Rusalii la Salisce, despre care se credea cà a fost inscenata prin intriga sibiiana.

Prin rescriptu din 5 Aprile 1746 imperatés'a cérta aspru si pe poporul romanu, ii inputa greu nemultiamire (ingratitude) si multe delictes si crime grele, cu care fusese acusat atunci cá totdeauna la Mai. Sa poporul intregu de càtra vrasmasii sei, cari ei insii se favaliau in crime de acelea.¹⁾

Totu in 1746 imperatés'a vine la ide'a neusitata de a infintia in permanentia »o comissiune catholica«, intru care atunci denumi membri pe cancelariulu D. Pongratz, pe protonariulu David Henter si Petru Dobra, acestu din urma romanu unitu si totu protonariu la curtea reg. de apelu. Acestei comissiuni i se dà cu decretu gub. din 20 Iuniu instructiune din sèpte puncte, dupa care avea cá se puna stavila abaterii dela uniune.

Inainte de aceea cu doue septemani gubernulu tierei mai dete unu cerculariu càtra oficiolatele municipali din tiéra, cá se reasiedie pe popii uniti in parochiile din care erau scosi, se le dea si portiune canonica in agri si fenatie, se scótia pe popii si calugarii neuniti, se'i si pedepsésca; din tóte acestea inse mai nimicu nu s'au implinitu, pentrucà domnii feudali si patriciatulu s'au opusu cu tóta energi'a.

In 10 Septembre 1746 episcopulu Inocentie Clain afurisesce din Rom'a pe theologulu Balogh pentru câte rele 'i facuse acesta si comitte vicariului seu Petru P. Aron cá se convóce sinodu si se publice acea excomunicatiune. Aron nu asculta. Atunci episcopulu iritatu si mai tare afurisesce si pe Aron,

¹⁾ Vedi acestu rescriptu lungu si la Nilles Vol. II. p. 574—576.

éra in loculu lui denumesce vicariu pe protopopulu Nicolae Balomiri.

Intr'aceea vine si episcopulu Olsavsky, mai antaiu la Clusiu spre a lua informatiuni dela iesuiti despre starea lucrurilor; de acolo merge si la Blasiu, apoi la Sibiiu, unde convóca pe 15 Maiu 1747 pe protopopi si câte unu preotu; ține cu ei conferentia; restitue pe Aron in vicariatu la Blasiu, de unde fugise la Sibiiu sub protectiunea comisiunei catolice.

Din acelu anu dr. Nilles publicà si unele epistole de ale episcopului càtra càtiva protopopi. Cea mai memorabila din tóte este din 15 Iuliu 1747 adresata protopopului Ioanu Sacadate, scrisa cu tóta amaratiunea sufletului contra lui Balogh si contra tuturor iesutiloru pe cari ii crede conspirati asupra lui, éra pe Aron ilu considera unélt'a loru.¹⁾

Intre acestea dominiulu Blasiului fu sequestratu de càtra fiscu si din acelu anu inainte bietulu episcopu remase dependente dela grati'a vrasmasiloru sei, daca se voru indura se'i faca vreo pensiune.

Episcopulu Olsavszky din tóte câte aflase in Transilvani'a, nici-o informatiune placuta nu a fost in stare se submitta imperatesei. P. Bod spune, cà din conferenti'a dela Sibiiu a fost alésa o deputatiune de protopopi si calugari cu insarcinare de a merge la Vien'a si a cere pe Clain éراسi la scaunulu episcopescu.

Nu aflamu nicairi urme, cà acea deputatiune ar fi mersu la Vien'a; cum era se si plece fàra permissiunea gubernului. Aflamu inse cu totulu altu ceva din labirintulu intrigeloru. Protopopulu Balomiru denumitu acum vicariu dupa destituirea lui Aron, in urmarea unui intimatu nou venitu din Augustu aceluiași anu dela episcopulu seu convóca pe 9 Octobre sinodu la Blasiu, in care dà citire scrisorei episcopesci. Dr. Nilles are unu singuru documentu despre acelu sinodu,²⁾ din care culegi numai atàta, cà scopulu convocarii aceluia a fost, cà se fia întrebatu, daca se invoiesce cá episcopulu se renuntie la scaunulu seu. Dupa Bod mirenii aru fi strigatu tare si in acelu sinod.

1) Vol. II. pag. 591—593.

2) Vol. II. pag. 597—599.

Din tóte acestea inse protopopului Nicolae dela Balomir nu i se póte inputa nimicu altu ceva, de càtu dóra cà elu a primitu vicariatulu dela episcopulu seu si s'a incumatatu a convóca sinodu, pre cand gubernulu, apoi acum si pap'a cunoscea de vicariu numai pe Aron.

Altu pecatu confessionale se fia avutu Balomir, érase nu aflamu nicairi. Cu tóte acestea acelu protopopu înca fu citatu la Vien'a, adeca cá si episcopulu seu, smulsu dela judecatorii sei naturali si din patri'a sa cu o putere arbitrara si discretionara de altmentrea fórte usitata pàna in 1848 si in alte staturi absolutistice, inca si in unele mai libere. Ce se faca omulu, a scapatu si elu cu fug'a mai antaiu la Curtea de Argesiu, dupa aceea la Bucuresci si apoi la Moldov'a, éra dupace aflà, cà person'a sa nicairi nu este sigura in Principate, a trecutu in Russi'a, unde a castigatu audientia la imperatés'a Elisabeta, la care a descriu cum a sciutu elu mai pre largu totu demersulu propagandei catolice din acésta tíera. Totu in acei ani au ajunsu si protopopii dela Brasïovu la Moscva.

Dr. Nilles numesce pe protopopalu Nicolae Balomiri apostatu, tradatoriu si pseudo-vicariu. Noi sciam pàna acum, cà dupa usulu ómeniloru de sciintia in Europ'a se numescu apostati ori si renegati numai aceia, cari trecu dela religiunea christiana la idololatria, sau la mohamedanismu ori la judaismu, ori filosofi cá imperatulu Iulianu, cari au abjuratu religiunea christiana din punctu de vedere filosoficu, batèndu'si jocu de ea preste totu, fàra a distinge intre confessiuni si secte christiane, ci abjurand puru si simplu totu ce este christianu, adeca abjurand si blasfemand pe insusi auctorulu religiunei, precum facu astadi multi chiaru si dintre italieni. Dupace dr. Nilles aplica apostasi'a si la trecerea dela biserice'a greco-catolica la cea greco-orientala, sau vorbind cu terminii vechi, dela unita la neunita, atunci se nu se mire, cà si intre neuniti se afla scriitori fanatici, cari numescu apostati si renegati pre toti ai loru càti trecu la uniti. Scaunulu Romei, episcopatululu catolicu si Societatea iesuitiloru per eminentiam au de scopu supremu a uni cele doue biserici mari sub unu singuru capu; este inse invederatu, cà cu complimente de acestea, cá apostati, renegati si tradatori unirea pàna 'i lumea

si pamentulu nu se va putea restaura. Protopopulu Nicolae din Balomir a fost catolicu bunu si sinceru până in dio'a in care'si vediù pe episcopulu seu legitimu fàra nici o culpa vedita luatu la góna, alungatu prin maiestrii machiavellice din patria si din scaunulu seu, calumniatu si batjocoritù jidovesce, fàra cá scaunulu Romei cu tóta omnipotenti'a sa din acea epoca se'lu ajute, nu spre a'i coperi excessele, daca va fi comisù de acelea, ci pentru-cá se se póta apara si justifica inaintea judecatoriloru sei naturali.

Despre rezultatele caletoriei protopopului Nicolae si a celor dela Brasiovu se afla urme in unele documente, din care in a. 1869 s'au publicatu in »Transilvania« Nr. 22 pag. 273 câteva informatiuni scóse din acte.

Amesteculu Rusiei in afacerile religióse ale romaniloru din Transilvani'a. Despre acelu amestecu alu Rusiei până acum abia se sciá mai mult, decâtu aceea ce arata inscriptiunea latinésca, care se vede in frontispitiulu din afara alu bisericei romanesci dela St. Nicolae din Brasiovu, cum si din vreo doua trei documente respandite. Compilatoriulu desu memoratu luà in copia doua documente de mare importantia, care arunca lumina multa preste acestu episodulu alu istoriei, séu mai bine tragediei poporului romanescu din Transilvani'a. Acelea documente sunt:

Sub Nr. aul. 297 din a. 1750 porunc'a imperatesei Rusiloru Elisabet'a, data càtra ambasadorulu seu, tradusa in Vien'a pe latinesce, inse cu óresicare erori in expresiuni, care s'aru potea corege numai de càtra unulu, care ar cunósce amendoua limbele perfectu. Intr'aceea acele erori nu ne impedeca, cá se scótemu intielesulu genuinu, cum si scopulu ce avù imperatés'a Elisabeta cu acea depesia, care dupa premiterea formulei usitate in stilulu curiale rusescu incepe asia:

»A venitu la residenti'a si cancelari'a nóstra unu protopopu, anume Nicolae Balomiri din Transilvani'a si ne a datu unu memorialu pentru milostiv'a protectiune a adeveratiloru crestini si a gentei valache din Transilvani'a, carii credintiosi suferu cea mai mare persecutiune, din cauza cà nu voiescu se accepte uniunea cu eclesi'a romana. Se pare cà acei credintiosi si-au avutu mai nainte preotii si episcopii sei de ritulu grecescu fàra nici o scadere

(absque omni diminutione??); au fostu siliti la uniune . . . (aici e neintielesu, apoi urméza:) Pàna la Cesariulu Leopoldu, imperatu alu Romaniloru si rege alu Ungariei, si dela acesta au avutu libertate deplina in ceea ce se ține de serbitiulu ddiescu si preotiescu; mai tardiu inse nisce asia numiti teologi impusi loru, le-au calcatu un'a parte a libertatei si a vointiei, pe care o avusera, si au inceputu a introduce usulu, cá se'i traga cu forti'a la uniune. Se dice cá acésta intentiune o are si maiestatea sa imperatés'a de acuma. Ne avendu ei sperantia de airea, susu numitulu protopopu a venitu la noi si ne-a datu diverse documente emanate dela principii Transilvaniei, si i s'au concediutu lui si privilegiile, care li s'au datu de càtra insusi imperatulu Leopoldu, care ti se transmitu ție (ambasadoriului rusescu), pentrucá se affi mai pe largu, déca este adeveratu, cá acésta gente se afla in asemenea calamitati si cá suferé atátu de greu pentru credintia. Ci éca tí se da ție porunca strinsa, cá se te adoperezi in totu modulu si cu orice mijlóce vei putea, se faci, cá ei se póta remané conformu cu adeverat'a dorintia a ànimei loru in adeverat'a credintia a ritului grecescu, si se implinimu rogarea loru, prin care ceru ei acésta protectiune dela noi, pe care protectiune o luamu asupra nóstra. Voru putea fi paziti si aparati. Vedi cá se implinesci, éra déca ar fi unele ratiuni, care aici nu se sciu, si déca ti se va parea ție, atunci se scrii unu memorialu si confirmandu'lu cu numele nostru, se'lu dai ministeriului marirei sale (Magnitudinis suae) imperatesei Romaniloru si reginei Ungariei si a Bohemiei. In acela se descoperi, cá noi punemu sperantia neclatita in marii'a sa, éra de alta parte speramu, cá amórea de dreptate a mariiei sale nu va tolera, cá acea gente se suferé pentru religiune. Acestea se comitu prudentiei tale, pentrucá se faci acolo precum ti si va parea mai de cuvenintia, pentrucà noi concedemu acésta afacere zelului si diligentiei tale, cá se te adoperezi in totu modulu, si orice mijlocu vei putea afla, te vei adopera, cá se indeplinesci acésta afacere pentru ajutorarea celoru de una credintia cu noi.«

La vederea acestui pasiu energiosu alu Rusiei iesuitii calugari si mireni au trebuitu se vina in mare confusiune,

pentrucà sub același Nr. 297/1750 se citește una relațiune secretă a conferenței; alu carui simburu este mai pe scurt acesta:

Apostatulu Nicolae Balomiri, mai înainte generalu-
vicariu alu episcopului, éra acum egumenulu monastirei Ar-
gesiu in Valachi'a, stà in corespondenția secretă cu Transil-
vani'a, precum se cunósce din documentele alaturate sub
Nr. 4. Deci conferenția substerne din partea sa opiniunile
urmatórie: Se se destine una suma de bani, pentrucà mi-
tuinduse emisari de ai lui Balomiri, aceia se'lu insiele, cá
se se întórca érași in Transilvani'a, unde indata se fia in-
carceratu. Caus'a unirei se fia inaintata din resputeri. In-
tr'aceea nu dà man'a, cá se ne stricamu cu curtea Rusiei in
acestea timpuri; deci se se ia mesuri, pentrucà se i se póta
da una informațiune cu totul falsă, la care inse totu se dea
credientu. Spre acestu scopu se se formuleze unu rescriptu
asia, in càtu guberniulu Transilvaniei se póta respunde la
acela cu enumerarea unu mare numeru de blastematii si
fàradelegi, cá comise tóte de romanii neuniti. Acea informa-
țiune se se dea apoi ambasadorulu Rusiei impreuna cu alte
porunci emise pe fatia, cá in favórea romaniloru, care inse
pe sub mana se remana totu nulle cá si pàna ací. Gu-
bernulu se ingrijésca cu agerime, cá nu cumva Balomiri séu
emisarii sei se póta pune man'a pe astfeliu de acte secrete.
Din contra protectorii unirei inca se faca totu, cá dóra aru
pune ei man'a pe Balomiri, séu macar pe corespondențiile
lui etc. etc.

Dupace se luara tóte acesteă mesure adevératu machia-
velistice si conceptulu precugetatu vení la cunoscinti'a impe-
rately, iesuitii înduplecara pe acea dama buna, cá se scria
resolutiunea asia: »Placet, et comunicanda haec omnia Pret-
lach eo fine, ut ea Petroburgi remonstrare possit.«

Este tréb'a istoriciloru a descoperi mai departe, déca
imperatés'a Elisabet'a a fostu indestulata séu nu, cu acelu
respunsu luatú din Vien'a, cum si déca Balomiri a urmatu
a lucra si mai departe in contra iesuitiloru. Una scimu de
siguru, cà adeca romanii neuniti din Transilvani'a dupa acea
intervițiune a Rusiei au fost maltratati si persecutati totu
cà mai înainte pàna la Iosifu II., precum s'a mai disu.

A mesteculu serbescu. Petitiunea mitropolitulu serbescu subscrisa in 21 Fauru 1755, substernuta »ad utrasque c. r. Majestates imperatorem et reginam.« In aceeași mitropolitulu din Carlovitiu are intru nimicu a se provoca la privilegiile date mitropolitului de Alb'a-Iuli'a de principii Transilvaniei G. Rakoczi et Acatius Barscai, pentrucă se i se recunósca jurisdicțiunea spirituale asupra eclesiei gr. res. romanesci din Transilvani'a. Se mai provóca si la una porunca imperat. din 14 Martiu 1753 (Nr. aul. 100 de 1755).

Acelasi mitropolitu se provóca si la diplom'a data mitropolitului Sava Brancovici la alegerea si denumirea sa din 28. Dec. 1656, reinnoita in 9 Ian. 1659; mai departe constata elu insusi, că scaunulu din A.-Iuli'a fusese in adeveru archiepiscopescu (ad Nr. 100 de 1755).

Acestea au fost rezultatele propagandei violente si despotice din Transilvani'a si Ungari'a; acelea inse aru fi pututu se fia si mai critice pentru catolicismu si pentru unirea bisericesca a romaniloru in acestea tieri, daca nu s'ar fi intemplat, că tocma in acea epoca se'si ridice din nou si in Russi'a capetele de hidra câteva eresuri fórte fanatice, gretióse si in parte spurcate, care au datu si imperatesei Elisabeta, mai tardiu inca si successórei sale Catharina II fórte multu de lucru, eresuri de acelea, care nici cu versari de sange, nici cu torturi si cu Siberi'a nu s'au pututu estermina.

Inceputulu certeloru religióse nu s'au facutu in Russi'a din cause mari cá in biseric'a latina in sec. alu 16-lea, ci mai antaiu numai din incidentulu coregerii cartiloru vechi bisericesci asía precum o voise Nikon patriarchulu de atunci alu Russiei. Cá si cum ar fi aruncatu cineva teciuine aprinsu pe unu coperisú de paie, asía s'au revoltatu o parte mare din calugarii bigoti in contra acelei revisiuni de carti, care la ómenii cu mintea intréga s'ar fi intielesu de sine. In câteva ani opositiunea contra lui Nikon se prefacú in schisma bisericesca si totodata in rebelliune contra guvernului. In Moseva se ținuse unu sinodu de rebelli inca in Maiu 1682, cu care ocasiune s'au amestecatu si corpulu strelitiloru (boieri armati) si s'au versatu sange. Turburarile s'au innoitu mai de multe ori in vreo optudieci de ani. Din acestea apoi au esitu mai multe secte, din care cá principali sunt cunoscute:

Nepopismulu (care nu suferă popi), subinpartitu în Theodoseisti, Filipisti, Pastoristi, Negativisti, Novojenii; apoi alta grupă de asia numiti Peregrini sau Vagabundi. Vinu apoi sectele Popiste (Popovșcina), cari au popi, desbinate între sine. Sectele acestora sunt lațite și până în Siberi'a.

În câteva din acelea secte membrii își torturédia corpulu în modu fôrte barbaru până și prin arderea de sine; alții credu că e mare pecatu a se casatori; sunt érași de aceia, cari nu ținū nimicu la sacramentulu casatoriei. Este mare și numerulu acelora, cari la o etate anumita se juganescu. Acești din urma sunt prea bine cunoscuti în Romani'a și în Bucovin'a sub nume de Lipoveni,¹⁾ desbinați și ei în popisti și nepopisti.

Misticismulu este reprezentatu în Russi'a prin câteva secte, unele mai nebune decâtu altele, precum Chlistii sau Cristii, Scopetii sau Castratii, Napoleonitii, Scacunii sau Saltatorii și Montanii.

Alte doue secte sau eresuri mari semana a fi continuarea modificata a vechiului Bogomilismu; acelea sunt a Molocanilor și a Duchoberilor, care érași au subimpărtirea lor, precum Strigolnici, Jidovisti, Subotnici sau Sambetisti s. a.

Tóte acelea secte combatu orthodoxia bisericeii, pe care unele nu o ținū de perfectu orthodoxa, alte secte o considera totu asia heretica că și pe biseric'a apuséna latina, pre cătu o cunoscū ele și pre acésta.

În dilele Elisabetei câteva secte mai mari provocasera serióse turburari, la care au participatu în modu fôrte activu calugării și calugaritiele lor, alu caroru numeru crescuse la mai multe mii. Unele secte au și profeti și profetese.

Daca nu te-ai convinge atātu din acte publice cătu și din propri'a esperientia, nu ai putea crede până la ce absurditati și selbătecii póte se ajunga fantasi'a omenésca.

¹⁾ Despre sectele religióse din Russi'a a se vedé prea instructiv'a publicatiune: Lipovenismulu, adeca Schismaticiții sau Rascolniciții și Ereticiții rusesci după auctori rusi și izvóre nationali române de Episcopulu Dunarei de-Josu Melchisedek. Bucuresci 1871. Form. 8° mare, 447 pagine. Unu studiu acesta fôrte necessariu pentru scriitorii istoriei eclesiastice.

Dara se urmarimu intemplantile bisericesci de acasa dela noi, dupa cassarea sinodului din Octobre.

Cea mai amara durere pe care trebuia se o simtia dupa acelea catastrofe toti romanii mai departe vedietori, se concentra intru inpregiurarea, ca dupace in 1738 se detera in schimbu dominiile pentru alu Blasiului si resiedinti'a se stramutase dela Fagarasiu la Blasiu, in 1744, adeca in cris'a cea mai mare, episcopulu cu asessorii sei se si apucase de zidirea monastirei, in care vedemu astadi scólele cu seminariulu, tipografia, locuintie de profesori s. a., pentru cá dupa aceea se ridice si biserica a catedrala. Unu singuru punctu in tota tier'a, in care se'ti poti infintia unu foculariu de cultura superióra, si tocma in acelea momente se fii condamnatu a te departa dela elu pentru totdeauna, éra oper'a marétia inceputa a o lasa in voi'a sortei sinistre.

Dupa cátiva ani posteritatea putea se fia consolata prin inpregiurarea, ca in mani'a tuturoru discordiiloru interne si externe, institutele din Blasiu totu se iufintiara si radiele culturai se respandira cu incetulu din acelea prin totu corpulu natiunei nóstre, chiaru si prin acelea regiuni, in care cultur'a scientifica pana atunci nu strabatuse niciodata si nici de nume nu era cunoscuta.

Patru ani de dile a mai statu scaunulu episcopiei, nu in vacantia, ci precum dicu canonistii »impedecatu;« cá-ci adeca episcopu avea, nu era inse suferitu cá se stea in dieces'a sa. In totu timpulu acela poporulu romanu de ambele confessiuni a remasu lipsitu de capi bisericesci, turme fara pastoriu, desolatiune si selbatacia.

In fine cu dat'a din 10 Maiu 1751 episcopulu I. Inocentie Clain se vediu silitu a renuntia la scaunulu episcopiei, dupa care i se facu o pensiune modesta pe viatia.

Informatu Mitropolitulu din Carlovitiu despre steara lucruriloru bisericesci din Ardealu, nu lipsi a provoca pe romanu cu dat'a din 8 Dec. 1751 cá se céra prin trelsulu dela imperatés'a episcopu serbu orthodoxu, fara nici-o frica, pentrucá elu le va sta cu totadinsulu in ajutoriu.⁵¹⁾

⁵¹⁾ Vedi acea epistola la Hurmuzaki Documente Vol. VII pag. 4. La Nilles Vol. II pag. 600—602.

Pentru romanii uniti sinodulu electoralu convocatu abia pe 3 Nov. 1751 au candidatatu conformu praxei vechi trei individi, dintre cari imperatés'a denumi pe fostulu pâna atunci vicariu Petru Pavelu Aron; inse si hirotoni'a acestuia s'a traganatu din cause puçinu cunoscute pâna in 21 Augustu 1753, adeca mai la doi ani dupa alegere, si asia dupa noue ani dela departarea lui Inocentie romaniloru uniti li se dete éra unu episcopu. Atâtu in acelu timpu lungu de vacantia câtu si in totu timpulu episcopiei lui Aron († in 25 Febr. 1764) si a successorului seu Athanasie II Rednicu († in 2 Maiu 1772) luptele confessionali s'au continuatu cu mânia atâtu mai mare, cu câtu imperatés'a nicidecum nu voiá se permitta partii neunite a poporului, cá se'si aléga si ei episcopu. Rescripte si resolutiuni urmau unele intr'altel in diverse intielisuri si directiuni, éra alaturea cu acelea si fapte brutali. Vomu mai atinge aici inca numai unele.

In 1754 ese in districtulu Halmagiu din comitatulu Zarand comissiune mixta confessionala dela gubernulu transilvanu si dela episcopi'a serbésca din Arad, cá se conscria pe uniti si neuniti. De trei ori se schimba acea comissiune, acolo inse serbii remanu invingatori. Comandantele generalu com. Vallis cercase si cu unu escadronu de calarime grea in 26 Iuniu; atunci ómenii fugira in munti si codri. Hollaki prefectulu comitatului remitte cavaleri'a, rechiama pe ómeni si 'i linistesce. Gubernulu trimite in 1755 alta comissiune condusa de Seeberg, cunoscutu in istori'a tieri cá unélta absolutistica. Acesta instrainase pe poporu si mai tare.¹⁾

In 1757 se incinsese resboiu din nou intre Austri'a si Prussi'a, éra curtea era fórte ingrijata, cá si Russi'a va sari in ajutoriulu lui Fridericu. Acésta inpregiurare inferbentâ pe propagand'a catholica. Acestea tieri, cá se ia mesuri si mai violente. De altmintrea Russi'a in acea epoca infipse bine piciorulu in principate. Mai apoi s'a incinsu unu resboiu greu cu Turci'a; tóte popórale christiane orientali isi asteptau salvarea loru dela Russi'a. In acea constellatiune politica, propogand'a din Transilvani'a comitte câteva nebunii,

¹⁾ Vedi despre acestea comissiuni mai pe largu la P. Bod t. II c. IV § 21 pâna la 24.

care trebuia firesce se pornésca asupra ei tóta urgi'a romanilor uniti si neuniti.

Din anulu 1757 P. Bod ne lasà scrisu despre o mesura barbara, de care tocma in acei ani se luasera si de càtra guvernulu Russiei, cà se se dea focu la monastiri mari de ale hereticiloru, sau cum le dicu Russii Rascolnici, Lipoveni popisti si nepopisti, facèndu fise daune in valori de sute de mii. In Aprile 1757 judele supremu alu nobilimei din comitatulu Albei in urmare a unei batai întemplate mai de inainte in satulu Secioru (Sascioru?) ese cu putere armata asupra comunei, bate pe ómeni, pe 18 ii inchide, éra monastirei de acolo ii dà focu sub cuventu cà episcopulu Aron s'ar fi plansu asupra calugariloru de acolo, cà nu lasa pe ómeni cá se tréca la unire; adevèrulu inse a fost, cà cu ocaziunea investigatiunei anterióre ómenii batusera pe acelu jude si acum elu isi resbunà. In tíera era fòrte puçina óste regulata; guvernulu se temea de o rebelliune mai seriósa; deci elu infruntà pe jude, éra pre cei 18 ómeni ii liberà din prinsóre; monastirea a remasu in ruine.

Totu din acelu anu P. Bod mai insémna, cà iesuitii s'aru fi incercatu se introduca la romanii uniti cuminecatur'a cu azima. Dara acésta s'ar fi întemplatu intr'unu timpu, din care este prea bine cunoscutu, cà episcopulu Aron càtu a traitu a ținutu elu, a silitu si pe credinciosii sei cá se observè cu rigórea cea mai mare totu ritulu bisericei resaritene.

In 1758 Neunitii gonescu mereu pe popii uniti din parochii. Pop'a Ioanu din Aciliu produce o enciclica a mitropolitulu dela Carlovitiu si convóca sinodu la Salisce. In acelasi timpu se ține sinodu si la Blasiu.

Totu in 1758. In comun'a Ighielu (Igenpatak in comitatulu Albei) pop'a unitu luat u fuga, in loculu aceluia vine rulu popa Miron hirotonitu la Carlovitiu. Episcopulu Aron cu asistentia dela generalulu com. Adam Teleki; acestu rulu punde aspru si irritatu.

In 1759 episcopulu Aron asia cum suferia rulu seu plinu de rane, apoi si debilitatu pléca in visitatiuni canonice; in 4 Februaru 1759 rulu trictulu Hatiegu la comun'a Clopotiva, rulu vinii ținu servitiulu ddieescu la óre a

romanésca; se aprinde omulu, numesce acea biserica pesterea talchariloru si grasdu de magari, pune de sfarma si dà afara banci si catedr'a calvinésca, apoi o incuie. Aron urmédia intocma si in comun'a Salasiu (de sus), unde éراسي afla pe calvini totu in biserica romanésca si i scóte de acolo totu cu violentia cá la Clopotiva. De acolo trece in comun'a Galati, unde in 13 Februaru se face bataia sangerósa, pentrucà nobilii calvini se opunu si batu pe ómenii episcopului. Reformatii se plangu la comitatu, de acolo la gubernu si la curte. Cu resolutiune din 22 Aprile 1759 imperatés'a infrunta pe episcopu si lu face se reparedie tóte daunele cauzate calviniloru, dispune a se pedepsi si cei doi aristocrati romani calviniti Mara si Buda, cari au batutu si sangeratu pe popii uniti; in fine dispune, cá tóte bisericile comune orientaliloru cu calvinii sau se se despartia prin o linia óre-care in doue, sau cá se se mai faca o biserica cu spesele comune ale locuitoriloru de ambele confessiuni.

In acelasi anu mai apare si unu decretu falsu, care se publicase la romani. Cu decretu din 13 Iuliu imperatés'a dà o infruntare plastografiloru si anullédia decretulu mincinosu. Se mai latiescu sciri si despre recourse la Carlovitiu, precum si faime cà trupe muscalesci aru fi petrunsu pàna in Silesia.

Totu in acesti ani sfasiiau pe romani certe grele confessionali si in Oradea mare, sau mai bine in comitatele Ungariei locuite de romani, unde episcopulu serbescu si celu unghurescu latinu dela Oradea ii tragea unulu dela altulu.

In fine dupa atâtea lupte si sbuciumari imperatés'a indemnata mai virtosu de ministrulu seu Kaunitz, in contra vointiei iesuitoru se indupleca cá se sufere in Transilvani'a si pe unu episcopu neunitu, inse serbu, in person'a lui Dionisie Novacovici episcopu dela Bud'a, pe langa restrictiuni si planuri servate.¹⁾ Dupa Novacovici a urmatu in 1770 Sofronie Novacovici înca totu numai cu titlu provisoriu pàna in dilele imperatului Iosif II, cand la 1783 fù denumitu episcopu diecescu Gedeon Nikitici archimandritu serbu din archidieces'a Transilvani'e.²⁾

circular'a episcopului Novacovici din 15 Iuliu st. v. *Novacovici* Vol. VII. pag. 34.

scrisoarea pe largu: Andreiu br. de Siaguna Istori'a bisericiloru din Transilvani'a 182—188.

Pâna se ajunga afacerile confessionali ale romanilor in stadiulu acesta, ei au mai trecut prin alte câteva crise si calamitati. In ținuturile prin care trecuse serbulu Visarion, ómenii cereau se li se faca prohodu nou la mortii ingropati prin popii uniti; plangeau că au datu pomeni si sarindare fàra nici-unu folosu; carau in biserici apa si spalau podelile; unii le sapau si scoțindu pamentulu vechiu, le reparau cu altulu próspetu si alte asemenea fapte ale fanaticismului si ale resbunarei contra propagandei catolice, pe care o suferiá multu mai reu decâtu pe cea calvinésca.

In urmarea propagandei lui Sofronie si dupa elu a popii Ioanu Molnar supranumitu si Tunsu, fanaticismulu de ambe parti devení si mai intensivu; mări alesu popimea isi facea de capu, precum probédia si casulu dela comun'a Pogacéo'a din Campia, unde se intemplà si uciderea proprietariului, care luase in cortelu pe protopopulu neunitu dela Fagarasiu, care fu batutu cumplitu.

Dupa arestarea si escortarea lui Sofronie si a Tunsului urmara si alte arestari ale popiloru neuniti, cum si luari de biserici, apoi batai in Zlatna si pe airea.

In fine vení in a. 1761 generalulu br. Buccov cu plenipotentia si cu instructiuni fórte largi, cam in patru directiuni: Se inaintedie unirea confessionala cu orice pretiu; se infintiedie militi'a de granitieri; se fia bunu sasiloru si se le țina cumpan'a; se infrenedie trufi'a si cerbici'a aristocratiei.

Cu privire la propaganda si proselitismu Buccov cá si cum s'ar afla in tíera de vrasmasi, isi alese o procedura cá intr'o batalia crunta: elu dete ordinu cá tóte monastirile neunite se fia prefacute in cenusiá. Asia s'a si intemplatu, că au arsu bieteleschituri căte se aflau in districtulu Fagarasiului, cum si monastirea cea vechia dela Silvasiú in districtulu Hatiegului. Acea mesura barbara a inversiunatu si mai multu si a instrainatu pe romani dela catolicismu.

Conclusiune. Precum in partea istoriei din dilele imperatului Leopold I ne-am ocupatu ceva mai multu cu cererile bisericesci ale poporului romanu, asia ne simtindem indemnati a face si pentru anii căti domnise Maria Era, precum credemu noi, a unspredecea óra că se si noi romanii, cum politic'a staturiloru cé

permise si nepermise de legile moralei, cá se puna religiunea si biserica in servitiulu seu.

§ 79. Starea invetiamentului sub MARIA TERESI'A in Transilvani'a. Starea scóloru din acésta tíera asia precum se aflá ea inainte cu 120—130 de ani se póte delinia usioru in câteva sententie. Tóte scólele prea puçine câte se infiintiau chiaru si de cátra domnitori ori gubernu, aveau caracteru confessionalu. Fiacare confessiune sau secta religiósa isi deschidea scóle daca voiá si daca putea, fára nici-unu amestecu alu statului. Scóle prea puçine câte se infiintiasera sub principii reformati prin ei si din averile loru, au trecutú tóte in proprietatea confessiunei loru. Scólele sasiloru au avutu si mai au tóte caracteru luteranu. Intocma urmara si catolicii si tóte celelalte confessiuni.

Josef Benkó renumitulu scriitoriu ardeleanu in Transilvania sa Vol. II Capu 18 ne conservá unu conspectu de scóle, câte erau acelea pe la 1778, adeca numai cu doi ani inainte de mórtea imperatesei. Din acelu conspectu aflamu:

La r. catolici Universitate in Clusiu, ceea ce ar corespunde astadi la unu bunu liceu de optu clase; mai de parte gimnasii, unele de trei, altele de cincii clase in Alba-Iuli'a, Odorheiu, Osiorheiu, la Canta in Secuime, in Sibiu, Mediasiu, Bistritia, câteva scóle asia numite normali sau astadi primarie de câte trei si patru clase, apoi unele triviali numite astadi elementarie. Tóte acestea scóle erau date in grija clerului, si mai alesu a iesutiloru.

La reformati toti de nationalitate magiara: Colegii sau gimnasii mari, in Aiud, Clusiu, Osiorheiu, Odorheiu si câteva scóle mici pe la unele orasiele.

La luterani toti sasi de nationalitate: gimnasii mari si mai mici in Sibiu, Brasiovu, Seghisióra, Bistritia, Cincu-mare, Biertanu si mai multe scóle delalte orasiele si in comune rurale mai mari, nu precum le place unora se spuna. Unu lucru siguru e ca din tinerii cei mai talentati esiti din Brasiovu, Seghisióra, Bistritia trimiteau la universitatele din Iena, Halle, Lipsi'a, Erlangen, si luteranu renumitu dela Pojon. Asia isi

preparau sasii prevedietori ómeni din sinulu loru pentru biserica, scóla, functiuni si — pentru lupte politice cu dieci de ani înainte, fàra a astepta cá se le ardia luminarea la degetu.

Unitarianii totu magiari, fórte persecutati sub Maria Teresi'a pentru dogm'a loru antitrinitariana, respingatore si de totu ce se dice in religiunea christiana sacramentu, aveau in Clusiu unu bietu de colegiu, in Turda unu micu gimnasiu, in Trascau o scóla primara bunicica si înca ici colea câte o scolutia nacajita.

Romanii uniti apucasera a'si infintia scólele din Blasiu cu monastire si seminariu. Atàta totu. Scimu apoi din alte izvóra, cà in acea epoca se aflau si preste trei sute scolari la Blasiu, intre cari se vedeau si junisiori de câte 18—19 ani invetiaud A-B-C, éra in lipsa de chartia formand literele var'a pe pamentulu celu nasiposu alu piatiei, éra érn'a pe nea cu câte unu betisioru, cá se nu le degere degetele.

Despre romanii neuniti Benkó scie numai atàta, ca ei aveau o scóla in suburbea din Brasiovu la S. Niculae, careia ei îi diceau monastire.

Ceea ce nu mai spune Benkó despre scóle romanesci din acea epoca se scie éراسi de airea si adeca despre o parte, cà monastirile in care feciorii de popi totu mai invetiau ceva carte fusesera prefacute in cenusia prin generalulu Buccov, éra de alt'a, cà pe atunci se deschideau scóle in regimentele granitiarie.

Incolo, preste tóta tiér'a intunecime egypténa.

Capu XIII.

Evenimente din domni'a imperatului Iosifu II.

§ 80. Imperatulu Iosifu II cá pruncu si june, cá coregentu si caletoriu. Iosifu II nascutu in 13 Martiu 1741 a fost fiulu celu de antaiu la parintii sei. Educatiunea si instructiunea densului a fost data de càtra parintii sei imperatulu Franciscu de Lotaringi'a si imperatés'a Maria Teresi'a in grij'a principelui Battyányi si a secretariului de statu br. Christoforu de Falkenstein. Desteptu dela natura cá si parintii sei, de unu temperamentu viu si veselu,

mente agera si memoria buna, era totodata si de o vointia neinduplecata, mai alesu dupace credea că este informatu de ajunsu despre starea si despre purtarea unei persóne. Iosifu inse si-a datu in tóta viati'a sa cea mai mare silintia, cá pre cātu se putea se'si castige din propri'a experientia informatiuni sigure si cātu mai puçinu se plece urechi'a la sioptele altora. Mai vîrtosu spre acestu scopu a intreprinsu Iosifu si multele sale caletorii in tieri straine si in monarchia, precum se va vedea mai la vale.

Nici-unu poporu din totu coprinsulu monarchiei nu are cauza mai mare de a celebra memori'a imperatului Iosifu II precum o are poporulu romanu din mai multe puncte-de vedere, éra daca protoparintii nostri aru fi fost atátu de inaintati in idei cá se'lu pricépa, precum nu l'au priceputu, astadi nepotii loru aru avea inca si alte cause de a'i fi multiamitori.

Biografi'a imperatului Iosifu II coprinde volume scrise in alte limbi; este timpulu cá si publiculu nostru se'lu cunosca incai in liniamente generali, apoi si in specialu, in cātu regimulu seu avuse o influintia estraordinaria asupra tieriloru corónei unguresci si asupra destineloru natiunei nóstre române.

Maria Teresi'a insurase pe fiu-seu Iosifu fórte de timpuriu, adeca in 6 Octobre 1760 cu principés'a Maria Luisa de Parma, pe care elu o iubise fórte, nu numai că-ci era frumósá, ci mai vîrtosu pentru frumósele calitati sufletesci ale ei; dupa trei ani inse o a perdutu prin mórte. A dou'a casatoria a lui Iosifu din 22 Ian. 1765 cu Maria Iosef'a de Bavari'a nu a fost asia fericita, inse si acea consórta a sa muri in 28 Maiu 1767. In Ianuariu 1770 isi perdù si pe unic'a sa fiica, care nu inplinise nici optu ani. De atunci acelu fiu de imperatu se simtia singuru in lume in mijloculu milióneloru de supusi ai sei; cu atátu mai multu inse elu se dedicá cu totulu afaceriloru imperiului.

In Aprile 1764 pâna mai era si tata-seu in viatia, Iosifu II fu incoronatu rege alu Germaniei, éra dupa mórtea tata-seu ii urmà in 18 Aug. 1765 la tronu si cá imperatu alu Romaniloru in sensulu stravechiloru traditiuni.

Iosifu cá coregentu. Indata dupa incoronare imperatés'a luà pe fiu-seu de coregentu alu monarchiei austriace,

inse așa, că ea își rezervă propriul regim, era lui Iosifu îi lasă totă puterea peste armată întrăga, precum și ținerea în regulă și evidentia a diverselor ordine și ranguri de cavaleri. În acea sferă de activitate imperatorul ajutat de unii generali a introdus câteva reforme foarte salutare, a meliorat soarta soldatilor gregari și n'au mai suferit tractarea lor prea barbară de până atunci; a introdus revistele și o controlă mai strictă asupra administrației militare, cum și alte reforme decopiate de la regele Fridericu II al Prussiei.

Vedindu-l pe Iosifu că și la curtea din Vienă se incubase un lux preabunesc, el a fost cel de întâiu care a simplificat înpregiurul său totu traiul vieții. Spre a da aristocratilor exemplu de virtuți patriotice mai înalte peste prosă vieții, o sumă de 22 milioane florini în efecte (chartii) de stat hereditare că parte a sa de la tata-său, le-a aruncat în foc, pentru că statul se nu-i remăie datoriu cu nimic; totu atunci a restituit statului și câteva domenii, pe care le cumparase părintele său.

De aci înainte tinerul imperator în etate abia de ani 25 se decisă a-și împlini dorința de a învățea nu numai din carti și de la profesori încă pre atâtu de renumiți, ci și cu atâtu mai multu din caletorii, din studiu practic făcutu în persoană la fati'a locului, între toate clasele societății omenesci, din regiunile înalte aristocratice până josu în satulețiile cele mai miserabile.

Premitemu acilea spre orientare, că în zilele Mariei Teresiei monarhi'a sa întrăga nu avea nici 20 de milioane locuitori; armată întrăga era de 275 mii de ostasi, era venitul monarhiiei ajunsese la 215 milioane computate în libre franceze,¹⁾ era datoriile statului numai 160 milioane. Anume despre Ungari'a împreună cu Banatul se pôte dice, că a pătr'a parte a sa era ceea ce numim pusta, steppa, desiertu nelocuit și balti respirătoare de morburii și mórte; despre drumuri asternute nici pomenire; țier'a plină de talchari și furcile în funcțiune precum nicairii în Europ'a. De aici își pôte face oricine ideea despre plăcerile caletoriiilor de înainte cu o 100—130 de ani.

¹⁾ Libra Gallica = 20 Solidi (Sous) = circa 40 cri.

Cu tóte acelea greutati prim'a caletoria intreprinsa de imperatulu in a. 1766 a fost prin Ungari'a pàna in Banatulu Temisiórei, unde a petrunsu pàna la fruntariile Munteniei; calatoria inse incognito sub nume de comitele Falkenstein, insoçitu numai de câte unu generalu, unu oficiariu de statu maiuru, si unii secretari, cá se aiba cui dicta rezultatele experientieloru sale, éra uniforma imbraca mai raru, amblá mai multu in fracu, pentrucá cu atàtu mai usioru si negenatu se póta vedé si studié tóte, starea trupeloru, fortificatiuni, industri'a si viati'a dela orasie, cultivarea pamentului si starea trista a iobagimei tiranite. Atunci mai antaiu, observa unu istoricu austriacu, a cunoscutu Iosifu II câtu era de infricosiatu si greu jugulu si calamitatea in care gema poporatiunea rurala, prin urmare câtu e de necessaria usiorarea sortii lui. Ori-unde i se prezentau ómeni cu sciintia si artisti, conversá bucurossu cu ei; primia inse si pe altii in audientia, éra la ómeni lipsiti daruiá bani.

In 1768 imperatulu a visitatu Boemi'a si Moravi'a, in care tieri înca erau fórte multe de indreptatu.

In 1769 Iosifu caletori in Itali'a si in Martiu se opri la Rom'a, unde a mersu si frate-sau Leopold dela Florenti'a. Romanii voisera se intimpine pe imperatulu cu tóta pomp'a cum sciu se o inscenedie italianii; imperatulu inse refusá cu multiamita cá »comite de Falkenstein«. Dupace a vediutu tóte raritatile acelei capitale a trecutu la Neapóle, s'a urcatu pe Vesuv, éra de acolo trecënd la Florenti'a s'a intorsu pe la Parma, Turin si Milano la Vien'a.

In Augustu alu aceluiasi anu Iosifu avù la orasiulu Neisse convenire amicabila si cu regele Fridericu II dupa atàtea discordii si resbóie din anii trecuti. Regele 'i întórse visit'a dupa trei ani.

Venind imperatulu din Prussi'a, se opri in Moravi'a la dominiulu Posovitz alu principelui Lichtenstein, unde ómenii tocma se aflau la aratu de tótna. Imperatulu apuca dela unu tieranu córnelu plugului si trage cu elu câteva brazde. Ómenii se uita la Iosifu cá inmarmuriti, cà elu cá imperatu s'a pusu cá se are. Asia a voitu acelu monarchu se inspire lumii respectu càtra agricultura si se ridice in ochii ei inpainginati stim'a pentru poporatiunea rurala, sau cum se dice

pe la noi, pentru opinca. Unu monumentu de marmora stà pàna astadi la loculu unde arase imperatulu, éra aratrulu cu care trasese elu brazdele se conserva in palatulu provinciei la Brünn.

In 1771 imperatulu éra vení in Ungari'a pàna la Arad, cu care ocasiune se aflà, cà Maiest. Sa isi propusese a visita cu alta ocasiune si principatulu Transilvaniei.

§ 81. Prim'a caletoria a imperatului Iosifu II in Transilvani'a. Intre numerosii biografi ai acestui monarchu s'au aflatu si unulu C. A. Schimmer, care a culesu si publicatu o multime de anecdote, fapte si dise caracteristice adeverate, prin care se ilustra viati'a nemuritoriului Iosifu. In anii mai dincóce se aflara in fine si in acésta tíera barbati seriosi dintre compatriotii nostrii sasi, cari nu'si pregeta a scóte la lumina din memoriale si biografii remase dela parintii loru multe informatiuni fórté pretiöse, intre care se afla si descrierea ccletoriiloru lui Iosifu II in acésta tíera, pe care densulu o cercetase cá nimeni altulu inaintea lui, cu planu precugetatu de a o scóte dupa putintia din starea unei barbarii invecchite, neumane si necrestine.

Prim'a caletoria a imperatului Iosifu cá coregentu facuta in Transilvani'a a fost in a. 1773 si a ținutu din Maiu pàna in Iuliu. Michail Conrad de Heidendorf, in acelu anu cá proto-notariu in Mediasiu avuse missiunea de a merge calare in comitiv'a imperatului pe o distantia considerabila prin sasime. Elu a lasatu scrisa pentru famili'a sa o parte buna din acea caletoria, care acum se afla publicata.¹⁾ Nimicu mai interessantu si mai instructivu pentru acea epoca decàtu acea descriere, din care inse noi aici abia putemu reproduce o mica parte din lips'a cea mare a spatiului.

In 1773 imperatulu era de ani 32 adeca tocma in etatea cea mai vigorósa spre a osteni, a observa, judeca si combina.

Imperatulu a manecatu din Vien'a in 7 Maiu si trecènd preste Ungari'a la Temisiór'a, de acolo prin Banatu inainte pe la »Port'a-de feru« la Hatiegu, Hunedór'a, Deva, Orascia in 21 Maiu ajunse la Alba-Iuli'a, unde nu a descinsu sus in cetate, ci josu in orasiu la ospetari'a comuna, éra de acolo

¹⁾ Archiv des Vereins für sieb. Landeskunde 18. Bnd. II. Heft. S. 445 bis 495.

a plecatu calare la Zlatn'a, de unde éراسi s'a intorsu la Alba-Iuli'a, cand apoi visità cetatea cu tóte asiedimentele sale. Sambata in 29 Maiu imperatulu ajungènd la Sibiù, aici descinse totu la ospetari'a comuna, cunoscuta de atunci cu numele »La imperatulu Romaniloru«. In comitiv'a monarchului au fost general-adiutantu com. Nostitz, generalulu Siskovits, feldmarechal - locotenentu com. Pellegrini, mediculu personale Brambilla favoritu alu imperatului, apoi cancelisti, furieri, lacai, bucatari. Pentru comitiv'a intréga erau 12 trasuri si caróie, éra cai de hamu si de calaritu se dispuneau dintr'ò statiune in alt'a câte 72.

Dumineca fiind tocma Rusaliile, imperatulu stete in Sibiù. Luni plecà prin ținuturi delóse, pe la Nocrich, Cincu si Rupea, unde a si masu, éra de acolo marti trecù mai totu prin Sasime la cetatea Segisiór'a (Schässburg) si pe nópte ajunse la orasielulu armenescu Elisabetopole (Erzsébetváros sau Ebesfalva), care odinióra fusese a lui Apafi. Se intielege cà ori unde era ostasime in garnisóne, aceea asteptá pe monarchulu seu cu parada; éra miile de locuitori inșirati pretotindeni de a lungulu drumuriloru intimpinau pe imperatulu in genunchi, unii bucurandu-se, altii plangend si multi cu suplice ridicate in sus, pe care tóte imperatulu le aduná in trasur'a sa, in care siidea numai cu generalulu Nostitz, éra pe multi îi si intrebá de coprinsulu plansorii loru. Imperatulu invetiase si câteva espressiuni romanesci, cá se scia intreba si la unii a respunde.

Gubernulu tierèi dispusese, cá dintr'unu ținutu in altulu se mérga pe langa trasur'a monarchului câte unu functionariu mai desteptu calare, pentrucá in fiacare momentu se stea la ordinile prea inalte. Prin districtulu (scaunulu) Mediasifului a fost datu cá comissariu sus numitulu notariu Heidendorf. Preste trei óre càtu a ținutu caletori'a pàna la Mediasiu si de acolo inainte imperatulu a pusu comissariului intrebari nenumerate, cerendu'i si esplicari la mai multe plansori de ale comuneloru, cá si de ale particulariloru, de care chïaru si in acea distantia relative scurta se adunaseru. Multe din suplice erau adeverata copilaria a cere dela monarchu lucruri de tóte dilele, care cadu in resortulu unui primariu sau alu comunei intregi, ori alu unui subprefectu; altele inse fórte

multe erau totu atâtea probe ale stării desperate, în care se află mai vîrtosu poporatiunea iobagita, precum și o parte a locuitorilor romani asupriti de cătra sasi. Din cele multe se stea aici că de exemplu numai câteva.

Asupra unui procesu de hotaru dintre comun'a armenésca Elisabetopole și comun'a Sáros imperatulu a opritu trasur'a între hotara, că și cum ar face o comisiune dela unu tribunalu, și nu s'a miscatu din locu, până nu s'a informatu bine despre starea cauzei. În comuna a esitu preotulu romanu în vestmente bisericeii cu praporu și cu totu poporulu barbati și femei și asteptau pe imperatulu în genunchi, la momentu înse le dise romanesce: Sculá, sculá. Totu aici se aflau și câteva familii de asia numiti transmigranti veniti dela Hanau în Transilvani'a, espatriati din caus'a religiunii loru protestante.

Cand ajunsera pe la comun'a Almasiu, imperatulu întrebà, dacă sunt multe comune sasesci iobagite. Heidendorf îi respunse că sunt multe, mai în tóte comitatele.

Totu atunci imperatulu întrebà cu surisu, dacă se afla și la sasi multi advocati; se mai informà și despre resiedinti'a superintendentului luteranu dela Biertanu; voi apoi se mai cunósca și locurile pe unde se facu vinuri bune în tíera și că plantatiunile s'ar putea înmulti pe acele dealuri plésîuge și golasîe.

Pre cand ajunsera la podulu comunei Ațielu (Hetzeldorf) acolo juratii comunei, toti sasi, asteptau cu unu memorialu, întru care cereau dela imperatulu, că se decida scóterea locuitorilor romani din hotarul loru, unde au fost asiediatii din porunca în véculu alu 17-lea, pre cand locuitorii sasi se înpuçinasera fórté, în càtu nu au mai fost în stare se pórté greutatile publice numai cei remasi în comuna, cari s'au și cufundatu în datorii mari, au hipotecatu la creditori o parte din hotaru și asia au fost adusi romani din alte parti că se cultive acelea locuri. Acuma (dupa aprópe o suta de ani) locuitorii sasi s'au înmultitu éراسi la vreo suta de familii; datoriile vechi le-au platitu înainte cu cinci ani și acum sasii voiescu se ia acelu pamentu dela romani, se'lu inpartia între sine; romanii nu voru se'lu dea și se ésa de acolo. Asia sasii au datu focu la câteva locuintie de ale romaniloror, că

dóra se voru sparii si se voru duce. Romanii inse in locu de a se spaimanta stau locului, éra unulu din ei au amerintiati, cà dara si ei voru da focu sasiloru, ceea ce s'a si intemplat.

Tóte acestea narrate de insusi Heidendorf, imperatulu le ascultà cu adeverata patientia imperatésca, apoi intrebà daca tecionariulu romanu a fost descoperitu. Respunsulu fu cà nu, de si magistratulu a cercatu si cu tortura si cu amerintiare, cà daca romanii nu arata pe tecionariu, au se platésca ei tóte daunele.

Romanii
Cuventele din urma scósera si pe monarchu din patientia si dete semnu se màne mai departe. Cand colo, éta cà in ceealalta parte de comuna asteptau si romanii cu o suplica. Imperatulu o primi, éra ei incepura se se vaiere cu voce tare, cà si ei platescu contributunile cá si sasii, pórtá tóte greutatile tiei, ale districtului si orasiului cá si ei, dau pentru armata gràu, fènu, ovesu, facu postarii, lucra la reparaturi de mori s. a., totusi ei n'au nici vii, nici locuri de aratu si de fènatie, cà-ci sasii nu le lasa loru nimicu, dicùnd cà pamentulu acesta este mosii'a loru daruita dela regi.

Imperatulu intrebà asia bine reu cum sciá romanesce, daca ei lucra pentru domni (adeca daca sunt iobagi).

Nu lucramu pentru domni, fu respunsulu loru, ci din porunc'a domniloru la districtu si la satu, cá si sasii.

Monarchulu promise cà va investiga caus'a loru, care de altmentrea era a tuturoru romaniloru din comunele mestecate.

In casuri de acestea imperatulu in locu se síedia in trasura se sculá fórte desu si stetea in picióre, atàtu cá se vorbésca mai usioru càtra multime, catu si cá se cunósca preste totu càtu mai bine locurile, regiunile, situatiunea comuneloru. Aici imperatulu intrebà despre romani, daca se afla si intre ei economi buni; daca au si ei scóle; mai tardiu intrebà si despre popii romaniloru. Heidendorf respunse la tóte asia precum suntemu dedati se ne audimu laudele chïaru si astadi si anume cà se afla si intre romani economi buni, cà inse cei mai multi sunt ómeni rei si lenesi; romanii dela natura aru fi destepti, trebuie inse ciópliti (cultivati). Scóle n'au decátu fórte pucine. Sasii au scóle in tóte comunele, ei